

Zaščita manjšin v Sloveniji

POROČILO O IZVAJANJU VLADNIH PROGRAMOV

PROGRAM UKREPOV ZA POMOČ ROMOM V REPUBLIKI SLOVENIJI IN

PROGRAM ZA ENAKE MOŽNOSTI ZAPOSLOVANJA ROMOV – SKUPNI IZZIV

Kazalo

1. Povzetek izvajanja	67
2. Vladni program - ozadje	70
2.1 Ozadje sedanjega programa	70
2.2 Razvoj programa	70
2.2.1 Program 1995	70
2.2.2 Program zaposlovanja	72
2.3 Vsebina programa	73
2.3.1 Program 1995	73
2.3.2 Program zaposlovanja	74
2.3.3 Program socialnega vključevanja	75
2.4 Program: upravljanje/izvajanje/evalvacija	75
2.4.1 Program 1995	75
2.4.2 Program zaposlovanja	78
2.5 Program in javnost	78
2.6 Program in Evropska unija	80
3. Vladni program: izvajanje	81
3.1 Cilji programa	81
3.1.1 Program 1995	81
3.1.2 Program zaposlovanja	81
3.2 Vladni program in diskriminacija	82
3.2.1 Izobraževanje	84
3.2.2 Zaposlovanje	90
3.2.3 Stanovanja in ostale dobrine ter storitve	93
3.2.4 Zdravstveno varstvo in druge oblike socialnih storitev	96
3.2.5 Kazenskopравни sistem	98
3.3 Zaščita pred rasnim nasiljem	98
3.4 Promocija pravic manjšin	99
3.4.1 Izobraževanje	100
3.4.2 Jezik	101
3.4.3 Vključevanje v javno življenje	101
3.4.4 Mediji	103
3.4.5 Kultura	104
4. Evalvacija	106
5. Priporočila	108

1. Povzetek izvajanja

Slovenija je sprejela dva programa za izboljšanje položaja romske manjšine. Prvi, splošnejši »Program ukrepov za pomoč Romom v Republiki Sloveniji« se je začel v letu 1995 (v nadaljevanju »Program 1995«). Maja 2000 je vlada sprejela bolj specifičen program z naslovom »Enake možnosti za zaposlovanje Romov – skupen izziv« (v nadaljevanju »Program zaposlovanja«), ki se je zaključil leta 2001.

Oba programa, skupaj s splošnejšimi ukrepi, kot je Program boja proti revščini in socialni izključenosti, se nanašata na več pomembnih področij življenja, kot so izobraževanje, zaposlovanje, stanovanjska problematika in zdravstveno varstvo. S podporo teh programov lokalne oblasti izvajajo projekte, financirajo pa se preko javnih razpisov ministrstev. Mehanizmov za koordinacijo dejavnosti v okviru teh programov je zelo malo, minimalna pa je tudi vključenost Romov v planiranje in izvajanje projektov. Posledično so tudi rezultati različni: nekateri projekti so zamrli že po kratkem času, medtem ko so se nekateri celo razširili, kar velja predvsem za tiste, ki so v pripravo uspešno vključili uporabnike teh projektov. Bolj koordiniran pristop, ki bi se osredotočil predvsem na uspešne projekte, ki izvirajo iz pobud Romov samih in ki niso v največji možni meri odvisni od vladne podpore, bi lahko bil zelo uspešen na kritičnih področjih in pri težavah, s katerimi se soočajo Romi.

Upravljanje

Vladni Urad za narodnosti koordinira izvajanje Programa 1995; posamezna ministrstva preko razpisov sofinancirajo projekte, ki nastajajo na lokalni ravni. Program zaposlovanja je koordiniralo in izvajalo Ministrstvo RS za delo, družino in socialne zadeve v sodelovanju z zavodi za zaposlovanje. Organi na lokalnih ravneh so primarno odgovorni za izvajanje projektov, pogosto z zelo majhnim vplivom centralne oblasti. Evalvacije programov, ki se izvajajo na vladni ravni, pa lokalnim oblastem ne ponujajo veliko podpore za dvig kakovosti obstoječih projektov ali za nadaljnji razvoj pobud. Do ukinitve nekaterih projektov je privedlo tudi pomanjkanje finančnih sredstev, kljub temu da romske skupnosti neprestano zahtevajo njihovo nadaljevanje.

Podpora EU

Od leta 1996 je Evropska unija finančno podpirala številne projekte povezane z Romi.¹ Tudi Program zaposlovanja delno financira Phare,² vendar med novejšimi pri-

¹ Generalni direktorat za širitev, Enota za informiranje, *EU Support for Roma Communities in Central and Eastern Europe* (Podpora EU romskim skupnostim v srednji in vzhodni Evropi), maj 2002, str. 30.

² Enake možnosti zaposlovanja za Rome, str. 6.

oritetami predpristopnega partnerstva, ki na splošno določa tudi osnovo za financiranje iz tega programa, ne najdemo povezave z manjšinami.³ Iz razdelitve sredstev ni videti, da bi podpirala kakršnokoli dejavnost povezano z Romi; v okviru programa pa sta vendarle bila podprta dva manjša projekta za demokracije: Pravno svetovanje za begunce in Izobraževanje za starše.⁴

Vsebina in izvajanje

Nobeden od vladnih programov posebej ne omenja zmanjševanja diskriminacije, čeprav nekateri ukrepi izhajajo iz potrebe po zagotavljanju enakih možnosti na področjih, kot sta izobraževanje in zdravstveno varstvo. Med najuspešnejšimi pobudami so bili ukrepi za izboljšanje možnosti za izobraževanje romskih skupnosti; mnogi programi so namreč vključevali tudi pobude Romov samih in so tako najboljše upoštevali njihove potrebe. Čeprav Program zaposlovanja predvideva večjo vključenost Romov, nastanek javno-zasebnih partnerskih kooperativ, ki jih prav tako predvideva, ni uspel, saj se na razpis ni nihče odzval. Najpogostejši vir zaposlovanja predstavlja program javnih del in povpraševanje je celo večje od možnosti, čeprav so plače nizke, delo pa običajno ne ponuja veliko možnosti za pridobivanje novih znanj in spretnosti, ki bi povečevale konkurenčnost Romov na trgu delovne sile.

Zaščita romske kulture je ena od prioritet romskih nevladnih organizacij, vendar v nobenem od vladnih programov ni dovolj izpostavljena. Vključevanje elementov »socializacije« v programe za Rome nakazuje tudi, da ob večinski družbi nekateri vidiki romske kulture nimajo veliko možnosti za obstanek. Program socialnega vključevanja poudarja pomen zmanjševanja izključevanja deprivilegiranih skupin, hkrati pa ne vključuje ukrepov za povečanje javne udeležbe ali pravice do uporabe romskega jezika. Vladna politika na ta način kaže odpor do multikulturalizma, ko gre za Rome.

Zaključki

Velik uspeh Programa 1995 je že njegov obstoj. Je prvi program, ki priznava potrebo po vključevanju države v reševanje vprašanj, povezanih z romsko skupnostjo. Od sprejetja je bilo v njegovem okviru sofinanciranih veliko projektov, v številnih občinah pa so se pojavile lokalne pobude. Še dlje je šel Program zaposlovanja, predvsem v priznavanju pomena vključevanja Romov v oblikovanje pobud; tako Romi niso več le pasivni prejemniki, ampak postanejo dejavni oblikovalci dogajanja.

³ Evropska komisija, Generalni direktorat za širitev, *Slovenia: Predpristopno partnerstvo*, 2001.

⁴ Generalni direktorat za širitev, Enota za informiranje, *EU Support for Roma Communities in Central and Eastern Europe* (Podpora EU romskim skupnostim v srednji in vzhodni Evropi), maj 2002, str. 30.

V nobenem od programov niso posebej omenjeni rasno nasilje, diskriminacija in manjšinske pravice na splošno. Nezadovoljivo obravnavata tudi problem možnosti za uporabo zdravstvenih storitev. Poleg tega nobeden ne obravnava problema pravnega statusa številnih "neavtohtonih" Romov brez državljskih pravic.

Pri obeh programih se je decentraliziran pristop izkazal kot učinkovit za obravnavo različnih in specifičnih problemov Romov v Sloveniji. Njegova slaba stran je prenos večine odločitev na lokalne oblasti. Posamezni programi tako niso vezani na jasno vladno politiko in vprašanj v zvezi z Romi ne obravnavajo na sistematičen in celovit način. Posvetovanje z romskimi organizacijami in njihovimi predstavniki bi omogočilo ugotavljanje tako specifičnih problemov, s katerimi se Romi srečujejo na lokalni ravni, kot skupnih problemov, ki se v zvezi z njimi pojavljajo po vsej državi. Projekti, ki so vključevali posvetovanje z Romi, so bili uspešnejši in trajnejši od tistih, ki so jih za Rome izvajale le lokalne oblasti. Slabo usmerjene pobude uporabnikom projektov ne prinašajo koristi in dolgoročno ne zmanjšujejo odvisnosti od socialne ter drugih oblik državne podpore. Še posebej malo je projektov, ki bi se osredotočali na vključevanje romskih žensk na trg delovne sile; večina projektov namreč vključuje javna dela in v okviru teh nezahtevno manualno delo, ki ga večinoma prevzemajo moški.

Večji napredek bi lahko pričakovali tudi, če bi se različni pristopi, uspešni in manj uspešni, povezali in bi iz izkušenj oblikovali celovitejšo strategijo. Pomen projektov, ki nastajajo na lokalni ravni in ki jih podpirajo lokalne oblasti, bi morali preverjati s pomočjo delovanja, sposobnosti in avtoritete vladnih organov. Tudi to bi lahko pripomoglo k temu, da bi se dejavnosti v resnici nanašale na tiste, ki so jim namenjene, in da bi bila lahko pričakovanja vseh vključenih izpolnjena.

2. Vladni program – ozadje

Slovenija je sprejela dva programa za izboljšanje položaja romske manjšine. Prvi, splošnejši »Program ukrepov za pomoč Romom v Republiki Sloveniji«, se je začel v letu 1995. Maja 2000 je vlada sprejela poseben program »Enake možnosti zaposlovanja za Rome – skupen izziv«. Nacionalni program za boj proti revščini in socialni izključenosti (v nadaljevanju: »Program socialnega vključevanja«), ki ga je vlada sprejela februarja leta 2000, pa med ostalimi izpostavljenimi deprivilegiranimi družbenimi skupinami vključuje tudi ukrepe za podporo romski skupnosti.

2.1 Ozadje sedanjega programa

Program 1995 predstavlja prvi dosežek pri načrtovanju vladne strategije, ki vključuje potrebe romske manjšine; tej Ustava RS v 65. členu priznava poseben položaj.⁵ Pred letom 1995 so obstajali le razpršeni pravni predpisi, ki so Rome opredeljevali kot občutljivo skupino prebivalstva, na primer v okviru Zakona o socialnem varstvu, Zakona o izobraževanju in Zakona o lokalnih skupnostih.⁶ Na splošno je bila prejšnja vladna politika do Romov represivna in usmerjena v njihovo asimilacijo.⁷

2.2 Razvoj programa

2.2.1 Program 1995

Program 1995 je bil predstavljen kot skupni projekt sedmih ministrstev, Urada za narodnosti Republike Slovenije (v nadaljevanju »Urad za narodnosti«) in vladnega organa za reformo lokalnih skupnosti. Urad za narodnosti je leta 1995 skupaj z romskim društvom Romani Union začel pripravljati poročilo o položaju Romov v Sloveniji.⁸ Poleg tega je vladna komisija za romska vprašanja zahtevala, da ministrstva vsako za svoje področje pripravijo poročila o trenutnem položaju Romov. Končno poročilo

⁵ Ustava RS, 65. člen: "Položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon"

⁶ Poročevalec Državnega zbora RS, (Informacija o položaju Romov v RS, EPA 1102, Poročevalec DZ RS), št.18, str.56.

⁷ Intervju z Vero Klopčič, 13.marec 2002, Zavod za etnična vprašanja

⁸ Polni naziv poročila je "Informacija o položaju Romov v Republiki Sloveniji", št. 019 – 06/95, 24. januar 1995.

Urada za narodnosti - vladi je bilo predstavljeno aprila 1995 - se osredotoča na slabe življenjske pogoje Romov, revščino in nerazvitost. Ugotavlja tudi, da so Romi avtohtoni prebivalci Slovenije, in za razrešitev stanja neenakosti priporoča vključitev države.⁹

Vlada je sprejela odločitev za oblikovanje posebne strategije, različna ministrstva pa so bila zadolžena za pripravo programov ukrepov za izboljšanje življenjskih pogojev Romov in za zaščito njihove kulturne ter jezikovne identitete.¹⁰ Vladni dokument je bil poslan državnemu zboru, ki je proučil prednostna področja. Končni dokument med drugim ne predvideva enotnega zakona o zaščiti manjšin, temveč le oblikovanje okvira posameznih zakonov, čeprav so romske skupine zahtevale prvo. V praksi se le 7 zakonov neposredno nanaša na romsko manjšino, medtem ko se jih na madžarsko in italijansko 37 (zakonov oz. različnih členov).¹¹

Program 1995 opozarja, da je proces integracije in socializacije kljub trudu države in lokalnih oblasti za izboljšanje položaja Romov prepočasen.¹² Vlada je sprejela dejstvo, da izboljšanje položaja Romov ne more biti prepuščeno le lokalnim skupnostim, ampak mora zanj tudi država zagotoviti strokovno in denarno pomoč.¹³ V postopek priprave Programa 1995 je želela pritegniti tudi lokalne zavode za zaposlovanje, še zlasti tista v Mariboru in Velenju. Kljub temu da je bil program oblikovan v skladu z evropskim standardi, pa ni bilo nobenega uradnega posvetovanja z Evropsko unijo ali drugimi mednarodnimi telesi.

Romska nevladna organizacija Romani Union, ustanovljena v letu 1991 (v letu 1996 je postala del Zveze Romov Slovenije), je vladi najprej predlagala sprejetje posebnega zakona o pravicah Romov. Kljub neuspehu pri zahtevah za enotni zakon je začela z dejavnostmi, ki so vodile v dokončno potrditev Programa 1995. V tem času se je vlada redno srečevala in pogajala tudi s predstavniki Romov.

⁹ Program ukrepov za pomoč Romom v Republiki Sloveniji, str.1 (v nadaljevanju "Program 1995").

¹⁰ Program 1995, str. 1.

¹¹ P. Winkler, *Pregled predpisov o posebnih pravicah Romov v RS, v: Poti za izboljšanje položaja Romov v srednji in vzhodni Evropi*. (Overview of Regulations About Special Rights of Roma in Slovenia), Svet Evrope, Ljubljana 1999, str. 31-33.

¹² Program 1995, str 1.

¹³ Program 1995, str 1.

2.2.2 Program zaposlovanja

V letu 2000 je Ministrstvo RS za delo, družino in socialne zadeve razvilo Program zaposlovanja, potem ko je Zveza Romov Slovenije že leta 1997 vložila svoj načrt strategije.¹⁴ Vladni program je temeljil na raziskovalnem projektu »Romi in nezaposlenost v Pomurju«, ki ga je junija 1995 izdelal Zavod RS za zaposlovanje (v nadaljevanju »RZZ«).¹⁵ V okviru ministrstva se je na začetku oblikovala skupina strokovnjakov, ki je proučila zaposlitveni položaj Romov. Pri analizi so upoštevali njihov demografski in družbeni položaj v Sloveniji od leta 1994 do 1995. Pokazalo se je, da je v vzorcu, ki zajema 1.396 romskih družin, le 13 družin, katerih člani imajo zagotovljeno plačano zaposlitev.¹⁶ Na osnovi teh podatkov so zaključili, da kljub priložnostnim akcijam za izboljšanje izobraževanja in zaposlovanja Romov njihova zaposljivost narašča le počasi, delno tudi zaradi nizke stopnje izobrazbe. Analiza je nadalje pokazala, da je njihov glavni vir za preživljanje državna podpora in da je večina zaposlitev nelegalnih. Delodajalci so kljub možnosti subvencij zaposlovanju Romov nenaklonjeni – zelo pogosto obstaja med Romi in ostalimi prebivalci napetost in nestrpnost.¹⁷ Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve je v oblikovanje programa vključilo tudi študije, ki kažejo, da je obstoječi način podpore znotraj romske skupnosti prispeva k negativnemu odnosu večinske družbe in izziva nezaupanje, konflikte ter izoliranost skupnosti.¹⁸ Predstavniki Romov trdijo še, da se vlada pri oblikovanju programa z njimi ni posvetovala.¹⁹

Strategija, oblikovana na osnovi teh zaključkov, je bila bolj usmerjena kot Program 1995, vendar je predvidela le kratkotrajne rešitve. Projekti, ki so nastali v okviru

¹⁴ Cf. Open Society Institute, EU Accession Monitoring Program, *Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection* (Program spremljanja procesa pridruženja EU: Zaščita manjšin) Budimpešta 2001. Dostopno na: <http://www.eumap.org>.

¹⁵ Raziskava daje prve aktualne informacije o številu nezaposlenih Romov v eni od regij v Sloveniji. Izkazalo se je, da 78 % Romov ni končalo osnovne šole, le 3 % jih je končalo več kot osnovno šolo, Zavod za zaposlovanje RS, junij 1995, neobjavljen, interni dokument.

¹⁶ Enake možnosti zaposlovanja Romov, str. 2. Program ocenjuje, da se večina družin (74 %) preživlja s pomočjo državne podpore, vključno z otroškim dodatkom in denarno pomočjo. V 41 % družin člani delajo le občasno, 25 % se jih preživlja s priložnostnimi in sezonskimi deli, 13 % družin prejema pomoč iz zasebnih humanitarnih virov, 6 družin pa živi od »družbeno nesprejemljivih načinov zaslužka«.

¹⁷ Enake možnosti za zaposlovanje Romov, str. 5.

¹⁸ Enake možnosti za zaposlovanje Romov, str. 3.

¹⁹ Cf. Open Society Institute, EU Accession Monitoring Program, *Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection* (Program spremljanja procesa pridruženja EU: Zaščita manjšin), Budimpešta 2001.

Programa zaposlovanja, so se začeli izvajati leta 2000, program pa se je zaključil leta 2001.

Da bi zmanjšalo brezposelnost med Romi, je Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve financiralo raziskovalni projekt z naslovom »Razvoj modelov za usposabljanje Romov za povečanje stopnje zaposlovanja«. Raziskava se je razvila v enakoimenski projekt,²⁰ ki je del širšega, mednarodnega projekta »Romi v procesih evropske integracije/primerjava med modeli izobraževanja Romov v Sloveniji, Avstriji in na Hrvaškem«, ki naj bi se kot eksperimentalni projekt v okviru Pakta stabilnosti za jugovzhodno Evropo izvajal tri leta.

Projekt bo v različnih državah analiziral različne modele zaposlovanja Romov, da bo lahko na ta način določil najboljšo prakso in predlagal nadaljnje dejavnosti za izboljšanje položaja Romov v Sloveniji. Pri oblikovanju programa je sodeloval Zavod RS za zaposlovanje in njegove lokalne podružnice, saj imajo praktične izkušnje z zaposlovanjem Romov, Romi sami pa so smeli k programu predložiti le ideje za projekte vključevanja.

2.3 Vsebina programa

2.3.1 Program 1995

V programu je opredeljenih deset širših prednostnih področij, vključno z izobraževanjem, zdravstveno oskrbo, socialno varnostjo in zaposlovanjem.

Program 1995 ne zajema izključno antidiskriminacijskih ukrepov. Prav tako neposredno ne omenja pravic manjšin, vendar pa nekateri projekti vključujejo elemente za spodbujanje javnega udejstvovanja ali pa nudijo podporo manjšinskim medijem.²¹ V programu sta integracija in socializacija Romov opredeljeni kot pomembna elementa, ki ju brez pomoči države ni možno izvesti, romska populacija pa kot nerazvita, revna in socialno ter ekonomsko ogrožena. Na splošno vsi projekti Rome obravnavajo kot pasivne prejemnike socialne podpore; izjema so le ukrepi, ki jih spodbujajo k samoorganizaciji in večjemu vključevanju v organe lokalnih skupnosti.²² Program 1995 se v

²⁰ Vodja projekta: Vera Klopčič, Inštitut za etnična vprašanja.

²¹ Program 1995, ukrep 10, str. 6.

²² Program 1995, str. 6.

osnovi izvaja decentralizirano in daje lokalnim oblastem možnost za spodbujanje projektov namenjenih Romom oziroma spodbujanje projektov, ki jih izvajajo Romi sami.²³

Medtem ko pri načrtovanju Programa 1995 za vključitev in prispevek Romov ni bilo nobenih formalnih mehanizmov, pa je bilo njihovo vključevanje možno na lokalni ravni. Njihov izvoljeni predstavnik v Mestni občini Murska Sobota poroča, da je od leta 1999 dalje z lokalnimi oblastmi dejavno sodeloval pri pripravi lokalnih projektov in je s stopnjo sodelovanja zadovoljen.²⁴ Kljub vsemu pa je državna podpora za programe, namenjene Romom, še vedno dosti manjša od podpore, namenjene projektom madžarske in italijanske manjšine.²⁵

2.3.2 Program zaposlovanja

Ocena, ki jo je oblikovala strokovna skupina Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, izpostavlja štiri glavna področja dejavnosti, s katerimi želi doseči izboljšanje stopnje zaposlovanja Romov:

1. priprave na zaposlitev, vključno z usposabljanjem;
2. spodbujanje samozaposlovanja, romske kooperative in integracijska podjetja;
3. program javnih del;
4. subvencionirane zaposlitve.

Namen programa je usposabljanje za samostojnost pri delu, ki bi Romom omogočila socialno in delovno integracijo ter povečala njihov odstotek redno zaposlenih. Ciljna skupina so nezaposleni Romi, ki so pri Zavodu RS za zaposlovanje registrirani kot iskalci zaposlitve; gre za območji Prekmurja in Dolenjske, kjer živita največji romski skupnosti.²⁶ Z usposabljanjem in vključevanjem v programe javnih del Program zaposlovanja posega tudi na druga za romsko skupnost pomembna področja, kot sta npr. izobraževanje in reševanje stanovanjske problematike (glej poglavje 3.2.2).

Med cilji Programa zaposlovanja preventiva na področju diskriminacije sicer ni navedena, čeprav je v besedilu najti navedbo, da je problem nekaterih področij ner-

²³ Program 1995, str. 1-6.

²⁴ Intervju z Darkom Rudašem, romskim svetnikom v Murski Soboti, 14. april 2002.

²⁵ Poročevalec DZ RS, Ljubljana, 28. 2. 2002, leto XXVIII, Št. 20: *Predlog zaključnega računa proračuna RS za leto 2000*. Celotni proračun Urada za narodnosti v letu 2000 je znašal 253.200.000,00 SIT.

²⁶ Prekmurje se nahaja na vzhodnem delu države, blizu Madžarske, središče regije je Murska Sobota. Dolenjska regija meji na Hrvaško, središče je Novo mesto.

azumevanje med Romi in preostalim prebivalstvom.²⁷ V nasprotju z nekoliko paternalističnim pristopom v Programu 1995 je Program zaposlovanja osnovan na stališču, da bi morali Romi »s svojim delom in drugimi dejavnostmi v skladu s svojimi možnostmi prispevati k širši skupnosti«. ²⁸ Temelji tudi na natančnejših in številčnejših raziskavah ter predpisuje natančnejše ukrepe kot Program 1995.

2.3.3 Program socialnega vključevanja

Čeprav se Program socialnega vključevanja ne osredotoča le na Rome, te označuje kot eno od deprivilegiranih, socialno izključenih skupin uporabnikov. V priporočilih programa so Romi posebej omenjeni v točki, ki obravnava zaposlovanje in ki izpostavlja potrebo po vključevanju Romov na trg delovne sile s pomočjo kooperativ.²⁹ Vključevali naj bi jih tudi ukrepi na področju izobraževanja, zdravstvenega varstva in stanovanjske politike.

2.4 Program: upravljanje/izvajanje/evalvacija

Program zaposlovanja je skupaj z zavodom za zaposlovanje koordiniralo in izvajalo Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Program 1995 pa izvajajo posamezna ministrstva, medtem ko delo koordinira Urad za narodnosti. Za oblikovanje in izvajanje posameznih konkretnih projektov so odgovorni organi na lokalni ravni, koordinacija med njimi, ki jo izvaja centralna oblast, pa je pogosto minimalna. Vlada je za evalvacijo posameznih projektov in oblikovanje predlogov za bodoče pobude storila zelo malo, poleg tega pa se je zaradi pomanjkanja finančnih sredstev veliko projektov zaključilo, kljub temu da Romi zahtevajo nadaljevanje.

2.4.1 Program 1995

Za program je odgovorna vlada, imenovanih deset prednostnih področij pa je dodeljenih naslednjim ministrstvom:

- izboljšanje življenjskih pogojev: Ministrstvo za okolje in prostor;
- izobraževanje: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport;

²⁷ Enake možnosti za zaposlovanje Romov, str. 2.

²⁸ Enake možnosti za zaposlovanje Romov, str. 1.

²⁹ Vlada Republike Slovenije, Nacionalni program boja proti revščini in družbeni izključenosti, Ljubljana, 2000, str. 64 (v nadaljevanju: "Program socialnega vključevanja").

- zaposlovanje: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, Ministrstvo za ekonomske odnose;
- družinske zadeve: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve;
- socialno varstvo: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve;
- zdravstveno varstvo: Ministrstvo za zdravje;
- preprečevanje kriminalitete: Ministrstvo za notranje zadeve;
- kulturni razvoj: Ministrstvo za kulturo;
- mediji: Urad RS za narodnosti;
- javna udeležba: Državno telo za reforme lokalnih skupnosti; Urad RS za narodnosti.

Na lokalni ravni so za izvajanje programa zadolženi številni državni uradi in javne ustanove, vključno z občinami, zavodi za zaposlovanje, centri za socialno delo, zdravstvenimi domovi, kulturnimi organizacijami, šolami in mediji.³⁰

Vsako ministrstvo v okviru svojega proračuna določi višino proračunskih sredstev, ki jih bo namenilo za romske programe. Državni zbor nato njihove proračune potrdi. Financiranje projektov v okviru programa se izvaja na dva načina: na osnovi prošenj za sofinanciranje dejavnosti romskih organizacij ali preko javnih razpisov, ki jih objavljajo ministrstva. Za slednji način niso bili oblikovani dodatni kriteriji, obstajajo le standardi, ki veljajo za vse nevladne organizacije.

Občinski uradniki poročajo, da postopek javnega razpisa ni vedno najprimernejši. Občinske oblasti v Trebnjem so nedavno izjavile, da niso bile seznanjene z javnim razpisom, ki ga je Ministrstvo za ekonomske odnose objavilo januarja 2002.³¹ Ker javni razpisi pogosto ne omenjajo posebej, v okviru katerega vladnega programa se izvajajo, se sredstva ne namenjajo izrecno romskim projektom. Posledično lokalne oblasti predlagajo projekte, ki vključujejo Rome, ne da bi se z njimi prej posvetovale. Kot pravi ena od lokalnih uradnic: »Če lokalna ustanova meni, da bi romski projekt lahko sodil v kategorijo »Odrasli s posebnimi potrebami«, lahko poskusijo prijaviti projekt, ki je namenjen romski skupnosti.«³²

Do danes še nobeno ministrstvo ni poskušalo preko javnih razpisov zagotoviti določene vsote denarja, ki bi bila namenjena samo romskih programom in projektom.

³⁰ Program 1995.

³¹ Uradni list Republike Slovenije, št. 6, 2002, "Javni razpis za sofinanciranje projektov osnovne komunalne infrastrukture na območjih, kjer živi romska etnična skupina".

³² Intervju z Meto Gašperšič, Razvojno izobraževalni center Novo mesto, 20. junij 2002.

Varuh človekovih pravic je že predlagal ustanovitev posebnega fonda sredstev, namenjenega izključno izboljšanju položaja romske manjšine; ta naj bi ustaljenim programom predstavljal redni vir prihodkov.³³ Občinski uradniki menijo tudi, da bi moral imeti Urad za narodnosti pri odločanju več pristojnosti kot posamezna ministrstva, ki s položajem Romov niso tako dobro seznanjena. Predstavniki občine Trebnje, odgovoren za romska vprašanja, pravi, »da bi moral imeti Urad za narodnosti več razpoložljivih sredstev, saj najbolje pozna položaj Romov«³⁴ in bi moral biti odgovoren za dodeljevanje sredstev lokalnim oblastem.³⁵

Eden od uradnikov predlaga dopolnitev 26. člena Zakona o financiranju lokalnih skupnosti, ki bi od občin zahteval, da za izboljšanje položaja Romov namenjajo več sredstev, tako kot je to z zakonom predpisano za italijansko in madžarsko manjšino.³⁶ Urad za narodnosti je v letu 2000 romskim organizacijam namenil 1,27 milijona tolarjev (približno 5.590 EUR³⁷) in 3,75 milijonov tolarjev (približno 16.500 EUR) za financiranje romskih radijskih programov. Italijanska manjšina, ki je po velikosti podobna romski,³⁸ je v istem letu prejela 34 milijonov tolarjev (približno 149.600 EUR).³⁹ Kot nadomestilo za manjši delež sredstev iz državnih virov je urad pozval občine, naj dodelijo več sredstev Romom.⁴⁰

Vsako ministrstvo ali urad, ki je odgovorno za izvajanje posameznih delov Programa 1995, mora vladi predložiti poročilo o svoji dejavnosti; ta poročila pa niso javna in tudi lokalne strukture, ki v praksi izvajajo projekte v okviru tega programa, jih ne dobijo na vpogled. Nevladne organizacije morajo v večini primerov predložiti vmesna in končna poročila o projektih, ki so jih izvajale na podlagi pogodbe o sofinanciranju. Na lokalni ravni v večini primerov poročila o izvajanju dejavnosti pripravljajo občine. Programe, ki jih na lokalni ravni izvaja Zveza Romov, spremlja zbor organizacije, ki jih nato posre-

33 Večer, "Mi sprejmemo, Evropa odključka", 10. julij 2002.

34 *Dolenjski list*, 4. april 2002, "Pravice so jim ljubše od dolžnosti", intervju z Dušanom Mežnaršieem, Trebnje, 30. marec 2002.

35 Intervju z Dušanom Mežnaršieem, Trebnje, 30. marec 2002.

36 Telefonski razgovor s svetovalcem direktorja Urada za narodnosti, 11. marec 2002.

37 Menjalniški tečaj: 227,291 SIT = 1 EUR.

38 Glede na podatke popisa prebivalstva iz leta 1991 predstavlja italijanska manjšina 0,16 % populacije, madžarska manjšina 0,43 % in avtohtoni Romi 0,12 %.

39 Vsota vseh sredstev, namenjenih za radijske in televizijske programe manjšin, je v letu 2000 znašala 134,26 milijonov tolarjev (približno 590.700 EUR). *Poročevalec DZ RS*, Ljubljana, 28. 2. 2002, letnik XXVIII, št. 20, str. 35.

40 Telefonski razgovor s svetovalcem direktorja Urada za narodnosti, 11. marec 2002.

duje vladni komisiji za romska vprašanja. Ta poročila so javna in so dostopna preko različnih medijev.

2.4.2 Program zaposlovanja

Vsa koordinacija Programa zaposlovanja je bila v pristojnosti Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, v okviru katerega izvedbo posameznih del prevzema Zavod RS za zaposlovanje (RZZ). Znotraj RZZ je bila oblikovana koordinacijska skupina za zaposlovanje Romov, ki nadzira in usmerja program. Sestavljajo jo predstavniki Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, Urada za narodnosti, koordinator RZZ za težko zaposeljive osebe in predstavnik romskih organizacij.⁴¹ Koordinacijska skupina je odgovorna za vodenje in promocijo Programa zaposlovanja in je informacije predstavila na številnih spletnih straneh.

Splošna pravila za poročanje

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve in ostala ministrstva morajo letno izdati poročila Vladni komisiji za zaščito romske etnične skupnosti.⁴² To je koordinacijsko telo, ki ga sestavljajo predstavniki različnih ministrstev, vladnih služb, predstavniki petih občin, v katerih živijo večje romske skupine in predstavniki društva Romani Union. Komisija je bila ustanovljena leta 1997 in ima tri večje naloge: razvijati dejavnosti za izboljšanje položaja Romov; pripravljati priporočila za ministrstva; zagotoviti učinkovito sodelovanje med občinami in vladnimi organi. Odgovorna je tudi za izdelavo letne evalvacije o položaju Romov in o izvajanju posebnih programov za Rome. Na tej osnovi Urad za narodnosti izdela letno poročilo o položaju romske manjšine.

Čeprav ima komisija pristojnost le za izdelavo priporočil, so bila ta v praksi zelo učinkovita. Kot rezultat njenih prizadevanj je bilo od leta 1997 legalizirano večje število romskih naselij, komisija pa je dala tudi pobudo za posebne romske svetnike v vseh občinah, kjer Romi predstavljajo več kot 2 % prebivalstva (glej poglavje 3.4.3).

2.5 Program in javnost

Na splošno je poznavanje obeh programov dokaj slabo. Program 1995 je bil javnosti predstavljen v romskem časopisu *Romano Them* takoj, ko je bil sprejet. Njegov povzetek

⁴¹ Enake možnosti za zaposlovanje Romov, str. 5.

⁴² Intervju z Danico Ošlaj, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, Ljubljana, 1. julij 2002.

je bil predstavljen tudi na prvi romski konferenci leta 1997 in še ob nekaterih priložnostnih, kot so okrogle mize, ter v Poročevalcu Državnega zbora RS. Drugih dejavnosti za predstavitev programa širši javnosti ni bilo. Predstavniki Romov so takšno pomanjkanje volje za predstavitev programa njihovim skupnostim kritizirali, saj številni Romi niso vedeli ničesar o kakršnihkoli državno podprtih projektih.⁴³ Obstoječa vladna poročila, v kolikor bi bila lažje dostopna, bi lahko zagotovila širšo oceno programa in iz njega izhajajoče posamezne projekte. Posebna vladna komisija za romska vprašanja, ki ji trenutno predseduje bivši varuh človekovih pravic, je pristojna za obveščanje javnosti, vendar ne izvaja nikakršnih promocijskih dejavnosti.

Po sprejetju maja 2000 je bil Program zaposlovanja javnosti predstavljen v Murski Soboti; na predstavitvi so sodelovali številni predstavniki Romov, medijev in politiki. Eden od vladnih predstavnikov je opazil, da tam ni bilo nobene Romke, in Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve se je strinjalo, da obstaja potreba po posebni podpori vključevanju romskih žensk.⁴⁴ Kljub temu do danes še ni programa, ki bi vključevanje podpiral s posebnim poudarkom na romskih ženskah.

Razprava na temo »Razvoj modelov za izobraževanje in usposabljanje Romov z namenom zagotoviti povečanje rednega zaposlovanja« se je razvila na okrogli mizi in delavnici, ki jo je pripravil Svet Evrope v Novem mestu med 3. in 5. oktobrom 2001. Predstavljeni so bili primeri dobre prakse in izkušnje iz Slovenije ter drugih držav, primerjalno s Švedsko in Romunijo. Ugotovljena so bila najpomembnejša vprašanja in zapisani predlogi za prihodnost. Okrogle mize so se udeležili predstavniki lokalnih zavodov za zaposlovanje iz regij z visoko stopnjo romskega prebivalstva, predstavniki Zveze Romov Slovenije, predstavniki centrov za socialno delo, predstavniki delodajalcev v regiji, predstavnik Urada RS za narodnosti, dva predstavnika inštituta za etnična vprašanja in strokovnjaki iz Švedske in Romunije.⁴⁵ O dogodku je poročal tudi lokalni časopis.⁴⁶

⁴³ Intervju z Darkom Rudašem, 14. april 2002; Intervjuji z anonimnimi obveščevalci, Dolga Vas, 19. april 2002.

⁴⁴ Intervju z Vesno Miletič, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, Ljubljana, 4. julij 2002.

⁴⁵ Inštitut za etnična vprašanja, Razprave in gradivo, Št. 38/39, str. 309, 2001.

⁴⁶ *Dolenjski list*, 3. oktober 2001.

2.6 Program in Evropska unija

Evropska unija je od leta 1997 v okviru sredstev za pridruževanje denarna sredstva dodelila več projektom, povezanim z Romi.⁴⁷ V Programu zaposlovanja zasledimo, da del denarja zagotavlja program Phare,⁴⁸ vendar pa v pristopnem partnerstvu med zadnjimi prednostnimi področji, ki so v splošnem tudi osnova za določitev področij za financiranje iz programa Phare, ne najdemo vsebin, ki bi bile povezane z manjšinami.⁴⁹ Tako na nacionalni ravni ni projektov, ki bi vključevali Rome in bi bili financirani iz tega programa; iz programa Phare za demokracijo je financiranih nekaj manjših projektov, kot sta Pravno svetovanje za begunce in Izobraževanje staršev.⁵⁰

Redno poročilo o napredovanju iz leta 2001 vključuje tudi Program 1995 in opozarja, da je še vedno potrebno promovirati politiko družbeno-ekonomske integracije Romov, še posebej na področju zaposlovanja in zdravstva. Več truda pa je potrebno vložiti tudi v izobraževanje.⁵¹

47 Cf. Open Society Institute, EU Accession Monitoring Program, *Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection* (Program spremljanja procesa pridruževanja EU: Zaščitna manjšin), Budimpešta 2001.

48 Enake možnosti za zaposlovanje Romov, str. 6.

49 Evropska komisija, Generalni direktorat za razširitev, Slovenija: Pristopno partnerstvo, 2001.

50 Generalni direktorat za širitev, Enota za informiranje, *EU Support for Roma Communities in Central and Eastern Europe*, maj 2002, str. 30.

51 Evropska komisija, Redno poročilo o napredovanju Slovenije v procesu pridružitve za leto 2001, str. 21.

3. Vladni program: izvajanje

3.1 Cilji programa

3.1.1 Program 1995

Deset prednostnih področij Programa 1995:

- izboljšanje življenjskih pogojev Romov
- socializacija in izobraževanje romskih otrok
- izboljšanje stopnje zaposlovanja Romov
- zaščita družine
- socialno varstvo
- zdravstveno varstvo
- preventiva na področju kriminalitete
- informiranje Romov preko javnih medijev
- pomoč Romom pri samoorganizaciji in podpora pri njihovem vključevanju v strukture lokalnih oblasti

3.1.2 Program zaposlovanja

Program zaposlovanja načrtuje razvoj posebnih projektov zaposlovanja (kooperative in integracijska podjetja⁵²) in oblikovanje podporne strukture za trajni razvoj zaposlovanja ter delovne integracije Romov.⁵³ Slednje naj bi se doseglo s pomočjo:

- povečevanja delovnih zmožnosti in zaposlitvenih možnosti Romov;
- možnosti za priučitev praktičnih veščin in pridobitev delovnih izkušenj s pomočjo programov »izkustvenega učenja«;
- vključevanja Romov v javna dela ali s subvencioniranimi zaposlitvami;
- ustanavljanja kooperativ ali integracijskih podjetij;
- oblikovanja lokalnih projektnih skupin v občinah, s predstavniki Romov, Neromov, strokovnjakov in občinskih uradnikov;
- zagotavljanja svetovanja in podpore pri samozaposlovanju, kooperativah in vsebinah, povezanih s tem.

⁵² Kooperative in integracijska podjetja so bila zamišljena kot javno-zasebna partnerstva, v katerih bi lahko Romi pridobili spretnosti in izkušnje, država pa bi sofinancirala njihove plače; v praksi ni zaživel noben tak projekt.

⁵³ Enake možnosti za zaposlovanje Romov, str. 5.

Potreba po izboljšanju življenjskih pogojev Romov je omenjena skupaj z opazko, da večina Romov v Sloveniji živi v ločenih naseljih ali na obrobju naselij, kar v veliki večini primerov ne zagotavlja niti najosnovnejših življenjskih potrebščin, kot so voda, elektrika in kanalizacija.⁵⁴

3.2 Vladni program in diskriminacija

Preprečevanje diskriminacije ni posebej omenjeno v nobenem od vladnih programov, vendar nekateri ukrepi odgovarjajo na potrebo po zagotavljanju enakih možnosti na področjih, kot sta izobraževanje in zdravstveno varstvo. Med najuspešnejšimi so bili projekti, namenjeni izboljšanju možnosti za izobraževanje, ki so bili oblikovani v sodelovanju z Romi, kar jim omogoča upoštevanje njihovih specifičnih potreb. Medtem ko Program zaposlovanja pri oblikovanju projektov predvideva posvetovanje z Romi, pa njegov predlog o oblikovanju kooperativ ni bil uresničen, saj se na javni razpis ni nihče prijavil. Tako je program javnih del ostal glavni vir zaposlovanja Romov v okviru vladnih programov, povpraševanje po delu pa je celo preseglo možnosti, kljub nizkim plačam in slabim možnostim za vstop na trg dela.

Preprečevanje diskriminacije ni nikjer v Sloveniji prednostna naloga vladnih programov. Predstavniki vlade je poudarili, da Program zaposlovanja posledice diskriminacije odpravlja z ustvarjanjem pogojev za enake možnosti ter da se program ne more neposredno ukvarjati z bojem proti diskriminaciji, saj bi tega morala vključevati zakonodaja.⁵⁵ Program 1995 na nekaterih diskriminatorških predpostavkah celo temelji, predstavlja namreč preprečevanje kriminalitete v romskih skupnostih.⁵⁶ V Novem mestu in Murski Soboti si za zmanjšanje števila kriminalnih dejanj, ki jih zagrešijo Romi, prizadeva s povečevanjem števila »preventivnih akcij« v pretežno romskih naseljih, boljšim usposabljanjem policije in povečanim uveljavljanjem zakonov.⁵⁷

⁵⁴ Enake možnosti za zaposlovanje Romov, str. 4. Glej tudi EU Accession monitoring program, Minority protection 2001.

⁵⁵ Intervju z Vesno Miletič, svetovalko na Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve, 4. julij 2002.

⁵⁶ Program 1995, točka 7.

⁵⁷ Program 1995, točka 7.

Slovenija ima dobro oblikovan antidiskriminacijski okvir, vendar pa svojih načel pri manjšinskih skupinah ne uspe uveljaviti, še zlasti ne pri neavtohtonih Romih.⁵⁸ Sicer pa je zabeleženih le malo primerov diskriminacije. Za proučevanje pritožb o diskriminaciji in predloge ukrepov za primere kršitev je odgovoren Urad varuha človekovih pravic.⁵⁹ Pred kratkim je varuh človekovih pravic obiskal romsko naselje Hudeje v Trebnjem, potem ko so prebivalci naselja njegovo posredovanje zahtevali zaradi visoke stopnje brezposelnosti in neurejenih življenjskih razmer. Kot rezultat obiska je varuh opozoril na potrebo po večjem vključevanju države v reševanje romske problematike.⁶⁰

Predstavnica občine Semič navaja, da lokalni politiki namerno ne spodbujajo romskih programov, saj bi se lokalno neromsko prebivalstvo odzvalo na negativno.⁶¹ Splošno sprejeto mnenje je, da morajo Romi za izboljšanje svojega položaja več storiti sami; priznanje, da diskriminacija onemogoča njihovo integracijo, ni sprejeto niti med strokovnim osebjem, ki se z njimi ukvarja.⁶²

Čeprav na to temo ni bilo nobene sistematične raziskave, Romi po Sloveniji opozarjajo na diskriminacijo in poročajo, da je policijsko nasilje nad njimi zelo razširjeno.⁶³ Tudi Evropska komisija je zabeležila nekaj primerov diskriminacije nad Romi.⁶⁴

58 Slovenska zakonodaja loči med avtohtonimi in neavtohtonimi Romi, pri tem imajo slednji zagotovljenih manj pravic. Glej *Monitoring the EU Accession Process: Minority protection 2001* (Spremljanje pridruženja EU: Zaščita manjšin 2001). Za potrebe analize Slovenskega antidiskriminacijskega zakona, glej V. Klopčič, *Legal Analysis of national and European anti-discrimination legislation* (Pravna analiza nacionalnih in evropskih antidiskriminacijskih zakonodaj), Slovenija, Bruselj, 2001.

59 Cf. Open Society Institute, EU Accession Monitoring Program, *Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection* (Program spremljanja procesa pridruženja EU: Zaščita manjšin) Budimpešta 2001.

60 Od 200 oseb je le ena zaposlena, le 1/5 stanovanj ima tekočo vodo. Dolenjski list, "Ombudsman: Nujen odločnejši nastop države do Romov", 4. julij 2002.

61 Intervju z Sonjo Ličen Tesari, Semič, 30. marec 2002.

62 Okrogla miza OSI, Črnomelj, julij 2002. *Pojasnilo: OSI je v vseh pridruženih državah in elanicah EU, ki so zajete v poročilu, organiziral okrogle mize, ki naj bi v posameznih državah spodbujale razpravo o osnutkih poročil. Običajno so bili prisotni predstavniki vlad, manjšinskih skupin, akademskih institucij in nevladnih organizacij.*

63 Intervjuji z Romi v Prekmurju, 20. do 24. maj 2002 in 4. do 8. junij 2002.

64 Evropska komisija, *Redno poročilo o napredovanju Slovenije v procesu pridružitve za leto 2001*, str. 21.

3.2.1 Izobraževanje

Tudi v Sloveniji je podobno kot v mnogih drugih državah v regiji neenakomerno veliko romskih otrok, ki hodijo v posebne šole ali so vključeni v programe za otroke s posebnimi potrebami.⁶⁵ Romski otroci v Osnovni šoli Leskovec imajo pouk ločeno od ostalih otrok v koči blizu šole, po pričevanjih zato, ker šola nima sredstev za dograditev obstoječe šolske stavbe.⁶⁶ Vlada je finančno podprla več pobud, s katerimi bi Romom povečala možnosti za izobraževanje, na primer financiranje stroškov prevoza in prehrane. Po navedbah voditeljev skupnosti se splošna stopnja izobrazbe med Romi postopoma povečuje.⁶⁷

Program zaposlovanja zajema tudi področje izobraževanje, in sicer v »Programu 5000«, ki skrbi za izobraževanje odraslih, od osnovnošolskega do posebnih poklicnih usposabljanj. To je edini program, ki odraslim omogoča pridobitev formalne izobrazbe na osnovnošolski ravni ali na ravni poklicnega usposabljanja.

Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport je v sodelovanju z občinskimi izobraževalnimi centri podprlo nekaj izobraževalnih projektov, ki se financirajo tudi iz drugih ministrstev, zanje pa se letno določa višina sredstev.

Socializacija Romov, izboljšanje kvalitete življenja in izobraževanje

V okviru programa Phare, ki je bil sprejet decembra 1999, je bil v Beli krajini za obdobje treh let podprt tudi »Program za socializacijo Romov, izboljšanje kvalitete življenja in izobraževanja na splošno«.⁶⁸

Zavod za izobraževanje in kulturo (ZIK) Črnomelj je bil k sodelovanju povabljen v projektu z italijansko NVO Nuova Frontiera. Za sredstva je zaprosil skupaj z Združenjem ljudskih univerz, saj je bilo za pridobitev sredstev potrebno partnerstvo z nevladno organizacijo. Skupaj so za sredstva zaprosili najprej v letu 1997 za projekt z naslovom »Povečanje stopnje izobrazbe nezaposlene mladine«, ki ni bil usmerjen neposredno na romsko populacijo. Ker pa med širšo populacijo zanj ni bilo pravega zanimanja, je ZIK

⁶⁵ Cf. Open Society Institute, EU Accession Monitoring Program, *Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection* (Program spremljanja procesa pridruženja EU: Zaščitna manjšin), Budimpešta 2001.

⁶⁶ Intervjuji z Romi, Krško, 20. do 24. maj in 4. do 8. junij 2002.

⁶⁷ Cf. Open Society Institute, EU Accession Monitoring Program, *Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection* (Program spremljanja procesa pridruženja EU: Zaščitna manjšin), Budimpešta 2001.

⁶⁸ Intervju z direktorico ZIK Črnomelj Nado Žagar, 12. marec 2002.

zaprošil Phare, financerje projekta, da se program prilagodi romski populaciji. To je bilo odobreno, a se nato niso nič posvetovali s predstavniki Romov.

Ko se je program začel, so se vodje projektov trudili, da bi ga prilagodili romskim uporabnikom. Tako so bile v njem upoštevane in vključene njihove želje in potrebe. Izbirali so lahko med usposabljanjem za gradbenike, tesarje in druge gradbene poklice ter usposabljanjem za vodenje gospodinjstev in kuharskim tečajem.

Antidiskriminacija kot cilj projekta sicer ni navedena, vendar projekt dejansko je namenjen zmanjševanju neenakosti pri izobraževanju omenjene ciljne populacije. Direktorica ZIK je cilje projekta povzela tako: »Ne gre za zaščito manjšin, ampak le za dvig kvalitete življenja in življenjskih pogojev. Romi v Beli krajini so v tem pogledu na tako nizki ravni, da mora to biti prednostna naloga.« Dodaja, da »so jih spodbujali k samoorganizaciji, kar se je odrazilo s tremi novimi romskimi organizacijami«. ⁶⁹

Program je v veliki meri financirala EU. Celotni proračun projekta je bil ocenjen na 115.660 EUR, pri tem je prispevek iz programa Phare znašal 92.480 EUR. Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport je pokrilo preostali del. Evropska komisija je poslala nadzornika, ki je en teden (oktobra 2001) opazoval potek projekta. V času trajanja projekta je ZIK vsake tri mesece pripravil vsebinsko in finančno poročilo. EK je vodjem projekta poslala tudi vprašalnik za uporabnike, vendar pa bodo zaradi nepismenosti med udeleženci evalvacijo opravili s pomočjo intervjujev.

Program je bil tudi medijsko dobro podprt: promocija in predstavitve programa in njegovih rezultatov so bile objavljene v lokalnih časopisih, na lokalnih radijskih postajah in trikrat omenjene tudi na nacionalni ter lokalni televiziji. Februarja 2001 je bila v Črnomlju mednarodna konferenca Romov, na kateri so sodelovali predstavniki Romov in romski strokovnjaki iz Romunije, Italije in Bolgarije. Marca 2001 je bil program predstavljen tudi na Sejmu izobraževanja v Celju.

Direktorica ZIK poroča, da je bil projekt zelo uspešen in izpostavlja potrebo po njegovem nadaljevanju. Sodelovanje lokalnih partnerjev, kot so center za socialno delo, izobraževalne inštitucije, lokalne oblasti, in tudi Romov samih je ocenila kot zelo pozitiven prispevek. »V tem pogledu je bil naš namen dosežen, sedaj pa je na nas samih, da nadaljujemo in poiščemo sredstva tudi iz drugih virov.« ⁷⁰ Ob zaključevanju Pharovega programa so sredstva za nadaljevanje zagotovila različna ministrstva.

⁶⁹ Intervju z direktorico ZIK Črnomelj, Nado Žagar, 12. marec 2002.

⁷⁰ Intervju z direktorico ZIK Črnomelj, Nado Žagar, 12. marec 2002.

Vloga družine pri integraciji romskih otrok

Zavod za izobraževanje in kulturo v Črnomlju je septembra 2001 v belokranjskih osnovnih šolah začel tudi s programom integracije. Prijavil ga je na javni razpis Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve. Program naj bi se zaključil junija 2002.⁷¹

Program je nastal na osnovi izkušenj lokalnih vzgojiteljev, učiteljev in socialnih delavcev, ki delajo z Romi, in je bil pripravljen v sodelovanju z osnovnimi šolami v občinah Metlika, Črnomelj in Semič. Pred prijavo projekta ZIK je septembra 2001 pripravil srečanje, katerega namen je bilo ugotavljanje potreb Romov iz te regije. Na srečanju so svojo pripravljenost za sodelovanje izrazili predstavniki centrov za socialno delo iz Metlike, Črnomlja in zavoda za zaposlovanje iz Novega mesta. Podporo so izrazili tudi štirje predstavniki Romov.

Na začetku projekta so šolske svetovalne službe nanj opozorile 19 družin, iz katerih prihajajo otroci z učnimi težavami oziroma otroci, ki neredno obiskujejo šolski pouk, da bi jih tako pridobile za vključitev. Socialni delavci so opravili razgovore z njimi in vse družine z izjemo ene so v sodelovanje privolile. Vključenih je bilo 37 otrok.

Oktobra 2001 so pripravili štiri delavnice za romske starše, razgovore s posamezniki in svetovanje. Vsebine delavnic so se nanašale na položaj romskih otrok v šoli, izboljšanje komunikacije z javnimi institucijami, položaj Romov v izobraževanju odraslih in vlogo romskih žensk v družini. Del programa je vključeval tudi usposabljanje za učitelje in šolske svetovalne delavce.

Vsi sodelujoči so bili zelo zadovoljni in si želijo, da bi se program nadaljeval.⁷² Poglobili so se odnosi med romsko populacijo in ZIK. Kot rezultat so se trije starši vključili v osnovnošolsko izobraževanje v izvedbi ZIK (v 2002 je bilo skupno število romskih slušateljev 30).⁷³ Glavne kritike, omenjene v vmesnem poročilu, so bile izrečene na račun pomanjkanja časa in kontinuitete.⁷⁴ Na podlagi modela, prevzetega iz projekta, in v sodelovanju z Ministrstvom za zdravje se je oblikoval predlog, da bi bilo v prihodnosti kot dodatna vsebina vključeno izobraževanje o zdravju.⁷⁵ Celotni stroški programa so znašali 885.680,00 tolarjev (približno 3.900 EUR), sredstva pa so

⁷¹ Intervju z Nado Babič Ivanuš, koordinatorico programa, 12. marec 2002.

⁷² Intervju z Nado Babič Ivanuš, koordinatorico programa, 12. marec 2002.

⁷³ Intervju z Nado Žagar, direktorico ZIK Ernomelj, 12. marec 2002.

⁷⁴ Intervju z Nado Babič Ivanuš, koordinatorico programa, 12. marec 2002.

⁷⁵ Intervju z Nado Babič Ivanuš, koordinatorico programa, 12. marec 2002.

zagotovili občina Črnomelj, Metlika in Semič, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve ter ZIK.⁷⁶

Predšolska socializacija romskih otrok

Program socializacije romskih otrok so pripravili v osnovnih šolah v Metliki in Semiču v okviru sheme javnih del, s finančno podporo Ministrstva za šolstvo, znanost in šport. Učiteljica iz Metlike trdi, »da je v šoli veliko lažje delati s tistimi romskimi otroki, ki so pred tem hodili v vrtec, medtem ko ostali včasih niti ne vedo, za kaj se uporablja ključka na vratih oziroma še niso videli tekoče vode. Slednji potrebujejo tudi več časa za učenje.«⁷⁷ Za pomoč pri socializaciji romskih otrok so v šolah v okviru javnih del zaposlili delavce, ki zjutraj otrokom pomagajo s pripravami na pouk, včasih delajo z njimi individualno tudi v razredu, jih spremljajo na dnevnih izletih ali na poti domov, in če učitelj meni, da je to potrebno, pomagajo pri osebni higieni.⁷⁸

V Semiču so program »Socializacija Romov iz naselja Sovinek« izvajali v šolskem letu 2000/2001. V okviru javnih del in v sodelovanju s Centrom za socialno delo Črnomelj ter Ministrstvom za delo, družino in socialne zadeve so zaposlili dva delavca za pomoč romskim otrokom v šoli in doma. Nobeden ni bil Rom in po izkušnjah občine je zelo težko najti ljudi, ki bi sprejeli to delo. Na koncu se je projekt izkazal kot predrag in po enem letu so program prekinili.

Podoben program »Skupinsko delo z romskimi otroci in mladostniki« deluje v Osnovni šoli Leskovec pri Krškem, kjer socialni delavec in javni delavec enkrat tedensko pripravljata interakcijske igre ter delavnice. Program se izvaja v času pouka.⁷⁹

Programi izobraževanja za odrasle

Od januarja 2001 Društvo zaveznikov mehkega pristanka v Krškem, izvaja program »Delo z Romi«. Poleg več manjših dejavnosti so izpeljali tudi dva izobraževalna projekta v okviru Programa zaposlovanja oz. Programa 5000. Projekta so podprli zavod za zaposlovanje, Društvo za razvijanje preventivnega in prostovoljnega dela in Center za socialno delo Krško.

⁷⁶ Od tega je bilo 58.160,00 tolarjev (približno 225 EUR) porabljenih za kritje stroškov uporabnikov, 87.247,00 tolarjev (približno 384 EUR) pa za materialne stroške. Ostali stroški vključujejo plače, potne stroške in dnevnice za predavatelje ter izvajalce programa.

⁷⁷ Intervju z Mileno Hočevar, pomočnico ravnateljca, Osnovna šola Metlika, 11. marec 2002.

⁷⁸ Intervju z Mileno Hočevar, pomočnico ravnateljca, Osnovna šola Metlika, 11. marec 2002.

⁷⁹ Intervju z Marino Novak Rebzelj, Krško, Center za socialno delo, 7. junij 2002.

V Krškem se je 22 nepismenih Romov za eno leto vpisalo v osnovnošolski program Ljudske univerze Krško. Člani Društva zaveznikov mehkega pristanka so jim nudili individualno učno pomoč na domu, organizirali pa so tudi skupne vaje v OŠ Leskovec. 18 udeležencev je program zaključilo, šest pa jih je celo doseglo izobrazbo šestih razredov OŠ. Novembra 2001 se je v okviru istega projekta v program vključilo 15 Romov.⁸⁰

Tudi Razvojno-izobraževalni center Novo mesto je v šolskem letu 2001/02 organiziral osnovnošolsko izobraževanje za odrasle Rome. Kot del programa 5000 je bil financiran s strani Ministrstva za šolstvo, znanost in šport, del stroškov, kot so potni stroški in štipendije, pa je kril zavod za zaposlovanje v Novem mestu. Program se je izvajal v Bršljinu, Šmihelu in Šentjernejju, vanj pa je bilo vključenih 70 Romov, starih od 15 do 20 let. Namenjen je tistim, ki niso zaključili osnovne šole, po navedbah pa zavod za zaposlovanje vanj napoti vse brezposelne Rome.⁸¹

Program je potrebam Romov med drugim prilagojen tudi tako, da poteka med oktobrom in aprilom, saj takrat ni sezona za nabiranje gob in zelišč. V tem času lahko udeleženci zaključijo dva razreda osnovne šole.⁸²

Program opismenjevanja v Trebnjem

Center za izobraževanje in kulturo (CIK) je leta 1992 v Trebnjem začel s programom opismenjevanja Romov,⁸³ v katerem so odraslim ponudili osnovnošolsko izobraževanje.⁸⁴ Glavni udeleženci so nepismeni Romi. Kmalu po začetku so program namesto v CIK začeli izvajati v najetem stanovanju v romskem naselju Hudeje, kjer se je izvajal 5 let. V zadnjih letih se ponovno izvaja v CIK.

Program je v letu 1992 spodbudil Center za socialno delo Trebnje, katerega prostori so v isti zgradbi kot prostori CIK. Obe inštituciji med seboj intenzivno sodelujeta. Na samem začetku Program opismenjevanja v Trebnjem ni dobival nobene državne podpore, oziroma ga je v prvem letu v celoti podprla občina. Leta 1993 pa je CIK sredstva pridobil na podlagi javnega razpisa Ministrstva za šolstvo. V naslednjih letih, vse do

⁸⁰ Intervju z Marino Novak Rebzelj, Krško, Center za socialno delo, 7. junij 2002; poročilo programa "Enake možnosti", Zavod RS za zaposlovanje, 6. december 2001.

⁸¹ Intervju z Meto Gašperič, oblikovalko programov na Razvojno-izobraževalnem centru Novo mesto, 20. junij 2002.

⁸² Intervju s Poldetom Jevščkom, Center za socialno delo Novo mesto, 26. april 2002.

⁸³ *Dolenjski list*, "Iz obrobja gozda v šolske klopi," 4. februar 2000.

⁸⁴ Intervju z Darinko Tomplak, direktorico CIK, 30. marec 2002.

leta 1995, je program financiralo tudi Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. V letu 1995 je postal del Programa 1995.⁸⁵

Sredstva trenutno zagotavljajo tako lokalni kot državni viri. Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport krije plače, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve plačuje šolnino nezaposlenim, Občina Trebnje pa krije materialne stroške, stroške najema in stroške tistih, ki niso registrirani kot nezaposleni. V prvem letu je program trajal štiri mesece, kasneje pa se je razvil v celoletni program.

Po desetih letih obstoja je program s strani romske skupnosti prepoznan in sprejet. Trenutno se izvaja tri ure dnevno, šest dni v tednu. V prvem letu je bilo vključenih 19 slušateljev, največji obisk pa so zabeležili v šolskem letu 1999/2000. Do danes je osnovno šolo zaključilo 8 udeležencev, devet pa jih je zaključilo leta 2002. Eden od nekdanjih udeležencev se je že vpisal v poklicno srednjo šolo.

CIK je program sprti prilagajal potrebam udeležencev, da bi tako izboljšal njegovo učinkovitost. Romska skupnost v priprave programa ni bila vključena in CIK meni, da so začetne težave povezane tudi s tem. Selitev iz CIK v romsko naselje se je zgodila zaradi prepričanja Romov, da bodo kot »socializirani« izgubili svojo romsko identiteto. Organizatorji so svoje metode prilagodili tako, da so lahko kar najbolj prilagodljivi oziroma da je program primeren za uporabnike. Udeleženci delajo v manjših skupinah, razdeljeni so po starosti. Na začetku so skupine formirali glede na stopnjo njihovega znanja. Takšne skupine so bile prevelike in delo je bilo treba prilagajati individualnim potrebam.⁸⁶ Zaradi trenj med Romi iz različnih naselij so zaposleni v CIK učne ure izvajali ločeno. Ovira je bil tudi jezik: pri udeležencih je slabo znanje slovenskega jezika velikokrat povzročilo nerazumevanje. Prve skupine po počitniškem povratku v šolske klopi pozabile večino že pridobljenega znanja, zato so te premore skrajšali.

Z večjo prilagodljivostjo so dosegli tudi boljše rezultate. Nekateri udeleženci so zaključili dva razreda v enem terminu in mnogi razmišljajo o nadaljevanju izobraževanja. V program pa je bilo od vseh slušateljev vključenih le 25 odstotkov žensk.

Podobni programi se sedaj pod vodstvom CIK izvajajo v Zagradcu in Grosupljem.

⁸⁵ Intervju z Darinko Tomplak, direktorico CIK, 30. marec 2002.

⁸⁶ Intervju z direktorico CIK, Darinko Tomplak, 30. marec 2002.

Programi za odrasle v Novem mestu

Od leta 1999 dalje Razvojno-izobraževalni center Novo mesto organizira krajše programe za odrasle Rome. Financira jih Ministrstvo za šolstvo znanost in šport. Takšen program je npr. »Šola za življenje«, ki je namenjen Romkam, v njem pa naj bi se naučile bolje izrabljati obstoječa sredstva. Drugi programi so vključevali tudi varnost v cestnem prometu, skrb za dojenčke in otroke, šivanje in kuhanje ter nabiranje in uporabo zelišč. Ni jasno, v kolikšni meri se je program razvil iz izraženih interesov Romov oz. ob posvetovanju z njimi. Podoben program se je izvajal tudi v romskem vrtcu v Novem mestu, kjer je romsko govoreča članica osebja vodila delavnico o kuhanju.

3.2.2 Zaposlovanje

Ukrepi za izboljšanje dostopa do trga dela so vključeni v oba programa, eden od ciljev pa je tudi zmanjšanje brezposelnosti, kar pokriva Program socialnega vključevanja, ki je namenjen vsem marginaliziranim skupinam in ne le Romom. V vladnih programih diskriminacija kot element, ki v veliki meri prispeva k nezaposlenosti, ni posebej omenjena, številni Romi pa o njej poročajo ravno na področju zaposlovanja.⁸⁷ V okviru tega programa naj bi partnerstva med organi občinskih oblasti in podjetji povečala možnosti zaposlovanja Romov, vendar je bila zaradi majhnega interesa podjetij in pomanjkanja sredstev lokalnih oblasti izvedba teh projektov zelo omejena. Namesto tega so se vladni programi osredotočali na zaposlovanje v okviru javnih del. Kljub temu da so plače javnih delavcev izredno nizke, povpraševanje po delu presega možnosti.⁸⁸

Program socialnega vključevanja se v veliki meri osredotoča na oblikovanje posebnih pogojev za zaposlovanje Romov; vladno poročilo o njegovem izvajanju za leto 2001 ne omenja nikakršnih podobnih dejavnosti.⁸⁹ Omenja pa programe in ukrepe, namenjene zmanjševanju brezposelnosti na splošno, ne da bi šlo posebej za potrebe romske skupnosti.⁹⁰ Program zaposlovanja se je osredotočil na podporo iskanja zaposlitve in

⁸⁷ Nekateri Romi so poročali, da so jim svetovalci pri iskanju zaposlitve svetovali spremembo imena, zaradi česar njihovi bodoči delodajalci ne bi ugotovili, da so Romi. Okrogla miza OSI, Črnomelj, julij 2002.

⁸⁸ Okrogla miza OSI, Črnomelj, julij 2002.

⁸⁹ Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, *Izvajanje strategije socialnega vključevanja in poročilo o izvajanju Programa za boj proti revščini in socialnemu izključevanju*, Ljubljana, April 2002, str. 48-54 (v nadaljevanju "Poročilo o izvajanju programa socialnega vključevanja").

⁹⁰ Glej Poročilo o izvajanju programa socialnega vključevanja.

oblikovanje kariere, programe za osebnostno rast in programe usposabljanja in izobraževanja ter na "Program 5000" (glej poglavje 3.2.1).

Program zaposlovanja vsebuje bolj konkretne cilje za izboljšanje položaja zaposlovanja Romov kot Program 1995. V začetku je bilo zanj namenjenih 70 milijonov tolarjev (približno 307.975 EUR), ker pa je bil interes za vključitev v program večji od pričakovanega – v program naj bi se vključilo 200 oseb, dejansko število pa je bilo 418 – se je višina sredstev povečala na 118 milijonov (približno 519.160 EUR).⁹¹

Program zaposlovanja predvideva ustanavljanje t. i. romskih kooperativ (partnerstva med lokalnimi oblastmi in podjetji), ki naj bi imele tudi podporo strokovnjakov z zavoda za zaposlovanje, vendar pa se do sedaj ni oblikovala nobena od takšnih kooperativ, ki naj bi izhajale iz spretnosti posameznikov, kot so npr. nabiranje in prodaja gob in zelišč, predelava surovin, gradbeništvo in urejanje vrtov. Na javni razpis ni bila prijavljena nobena takšna pobuda.⁹² Za ta namen je bilo v letu 2000 rezerviranih 2,5 milijona tolarjev (približno 11.000 EUR), vendar so bila kasneje zaradi premajhnega interesa sredstva prerazporejena.

Kooperative bi lahko postale pomembna oblika zaposlovanja Romov in način za dejavno vključitev celotnih skupnosti. Takšna oblika podjetništva omogoča višjo stopnjo samostojnosti in oblikovanje lastnega delovnega ritma posameznika. Ni jasno, ali bodo v prihodnosti ta projekt ponovno poskusili vzpostaviti in ga oblikovati tako, da bo privabil več pobude. Kot alternativa programom javnih del bi ti programi Romom resnično lahko nudili možnost za razvoj novih spretnosti in za iskanje dolgoročnejših zaposlitvenih možnosti.

V okviru Programa zaposlovanja se tudi drugi projekti subvencioniranega zaposlovanja niso uresničili. Izhajali naj bi iz "integracijskih podjetij" in naj bi Romom zagotavljali poklicno usposabljanje ter zaposlovanje v dejavnostih, ki bi jih določile skupnosti in ne trg. Projekti, ki bi se iz njih razvili, bi delovali kot neprofitne organizacije in bi presežke vlagali v širjenje dejavnosti ter izboljšanje delovnih pogojev. Tudi ta pobuda ni bila uspešna.

Poleg teh programov so nekatere občine, kot sta novomeška in murskosoboška, brezposelne Rome vključile v programe javnih del. V letu 2000 je bilo v Mestni občini

⁹¹ Ministrstvo za delo, družine in socialne zadeve, Št. 017-002/95, 19. april 2002.

⁹² Ministrstvo za delo, družine in socialne zadeve, Št. 017-002/95, 19. april 2002.

Novo mesto devet takšnih programov in vanje je bilo vključenih 57 Romov. Ti programi so:

- Ureditev romskih naselij v lokalni skupnosti Črnomelj;
- Izgraditev infrastrukture v Metliki;
- “Romi za Rome” v Metliki in Trebnjem (glej poglavje 3.3.3);
- Gradnja hiš in ureditev naselja Brezje;
- Preventivni programi na področju socialnega varstva;
- Pomoč romskim otrokom v Osnovni šoli Šmihel;
- Izgradnja lokalne ceste v Semiču;
- Skrb za okolje.

V letu 2001 je Mestna občina Novo mesto v programe javnih del vključila 55 brezposelnih Romov. Novi programi so vključevali:

Obnovo sadovnjakov;

- “Romi za Rome” v Metliki;
- Arheološko delo na Kapiteljski njivi (Dolenjski Muzej, Novo mesto);
- Življenje brez predsodkov (Knjižnica Mirana Jarca, Novo Mesto);
- “Romi za Rome” v Šentjerneju;
- Komunalno delo v javnih naseljih.

Kljub vsem tem naporom je danes v Mestni občini Novo mesto zaposlenih manj Romov, kot jih je bilo pred desetimi leti. Leta 1992, po osamosvojitvi Slovenije, jih je bilo v občini zaposlenih 50–60, leta 1998 pa jih je bilo med registriranimi zaposlenimi le 8–10.⁹³

Med letoma 1991 in 2001 je eno od podjetij iz Novega mesta skupaj z zavodom za zaposlovanje v okviru projekta “Kovnica znanja” pripravljalo zaposlitvene programe in usposabljanja za Rome in Nerome, iskalce zaposlitve.⁹⁴ Projekt je bil zaradi pomanjkanja finančnih sredstev prekinjen.⁹⁵

V občini Metlika živi 125 Romov, ki so starejši od 15 let, od teh jih je le 17 redno zaposlenih, vključno z enim, ki je samostojni podjetnik. Sedem jih dela v občinskem podjetju v Metliki, so čistilci in vrtnarji. Sindikat delavcev v tem podjetju pa ni dejaven

⁹³ Poročilo o reševanju romske problematike v Novem mestu, 7. april 1998.

⁹⁴ Intervjuja z Doro Zagorc, svetovalko direktorja, in Borutom Hrovatinom, psihologom, podjetje Papilot, Ljubljana, 3. julij 2002.

⁹⁵ Okrogla miza, OSI, Črnomelj, julij 2002.

na področju zaščite njihovih pravic, opaziti je celo sovražen odnos do Romov: "Zakaj bi se [sindikati trudili za večjo zaposljivost Romov], živijo bolje kot mi!"⁹⁶ Zaposleni v socialnih službah pravijo, da v okolici ni možnosti za odprtje novih delovnih mest. Brezposelni prejemajo socialno pomoč in nabirajo gobe in zelišča, da zaslužijo nekaj dodatnega denarja. Tudi ta tradicionalna dejavnost je sedaj omejena z novimi pravilniki o zaščiti divjih gob⁹⁷ in ni posebnih dogovorov, ki bi omogočali nabiranje onstran meje s Hrvaško.

Čeprav je po programih javnih del stalno povpraševanje, ti Romom ne dajejo dovolj vzpodbude za neodvisnost od socialne pomoči. Eden od socialnih delavcev v Beli krajini pravi: "Zakon o socialni varnosti je preveč zaščitniški in Romov ne spodbuja, da bi iskali zaposlitev. Oni bi raje sedeli doma v senci za 25.000 tolarjev mesečno, kakor delali za 40.000."⁹⁸ Romi sami se s to oceno strinjajo in dodajajo: "To je premalo denarja za težko delo, ki ga moramo opravljati. Tisti, ki imajo redno zaposlitev, se nam smejejo, da oni že ne bi delali za takšno plačo."⁹⁹ Država lahko v primeru dolga plačo tudi zaseže, medtem ko to ne velja za prihodke iz naslova socialne podpore.¹⁰⁰ Ostali projekti javnih del so opisani v naslednjem poglavju.

3.2.3 Stanovanja ter ostale dobrine in storitve

Romska skupnost diskriminacije pri stanovanjski politiki ne izpostavlja posebej, vendar je jasno, da številni živijo v ločenih naseljih in imajo slabe življenjske pogoje.¹⁰¹ Nekateri lokalni programi, katerih namen je izboljšanje življenjskega okolja Romov, se že financirajo iz Programa zaposlovanja. Tudi Program socialnega vključevanja predvideva mere, ki naj bi bile Romom in drugim ranljivejšim skupinam v prid. Stanovanjski sklad RS občinam omogoča najem kreditov za izgradnjo socialnih stanovanj in nakup parcel zanje, sredstva, ki so na voljo, pa so manjša od potreb.¹⁰²

⁹⁶ Intervju s S. Č., administratorjem na občini, 11. marec 2002.

⁹⁷ Uradni list, št. 38/94.

⁹⁸ Intervju, intervjuvana oseba želi ostati anonimna, 13. november 2002.

⁹⁹ Intervju s Sonjo Ličen Tesari, predstavnico občine Semič, 18. marec 2002.

¹⁰⁰ Okrogla miza, OSI, Črnomelj 1. Julij 2002.

¹⁰¹ Cf. Open Society Institute, EU Accession Monitoring Program, *Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection* (Program spremljanja procesa pridruženja EU: Zaščita manjšin), Budimpešta 2001.

¹⁰² Poročilo o izvajanju Programa socialnega vključevanja, str. 70.

Primeri projektov urejanja stanovanjskih vprašanj v okviru javnih del so:

Program izboljšanja javnih cest v Semiču.

Program se je izvedel med leti 1996 in 2001 kot program javnih del in je Rome zaposloval za opravljanje lažjih, ročnih del: obrezovanje dreves, vrtnarjenje ob ulicah in podobno. Koordinator projekta je bil Republiški zavod za zaposlovanje. Stroški za leto 2000, ko je projekt potekal vse leto, so bili mesečno 270.000 tolarjev (približno 1.190 EUR) za prevoze in materialne stroške ter 60.000 (približno 246 EUR) kot dodatek, ki ga je obeina prispevala k plačam. Stroške plač je kril zavod za zaposlovanje, izvajalec projekta pa je bilo cestno podjetje iz Novega mesta. V letu 2001 se je v projekt vključilo le 5 Romov; trije od teh so izstopili zaradi nizkih plač, eden pa je bil zaposlen le en dan; delovna mesta so bila vse leto prazna. Lokalne oblasti so nato program ukinile, a ga želijo v prihodnosti obnoviti.

Lokalni program za Rome v Šentjerneju

Leta 2001 so v občini začeli s programom "Romi za Rome". Devet Romov je bilo vključenih v projekt čiščenja in vzdrževanja okolice naselij, ki sta ga izvajala zavod za zaposlovanje in eno zasebno podjetje.¹⁰³ Lokalni uradnik, odgovoren za program, pravi, da so k njegovemu oblikovanju vodili slabi življenjski pogoji v naselju.¹⁰⁴ Romi so v občini tudi čistili smeti, postavljali ograje in delali na kanalizacijskem sistemu. Leta 2001 je občina namenila 2 milijona tolarjev (približno 8.800 EUR) tudi za obnovo ceste, ki vodi do naselja.

Zavod za zaposlovanje in občina sta si delila materialne stroške, ki so v letu 2001 znašali 1 milijon tolarjev (približno 4.400 EUR). Glede nadaljevanja projekta pa je občinski uradnik izjavil, da niso zaprosili za nadaljnje sofinanciranje ter da občina projekt ocenjuje kot neuspešen: "Lanskoletni cilji [2001] niso bili doseženi – po zaključku projekta so se zopet pojavili kupi smeti v naselju. Nič se niso naučili."¹⁰⁵

Graditev hiš v Novem mestu

Mestna občina Novo mesto preko programa javnih del nekaj romskim družinam pomaga pri gradnji zasebnih hiš. Sekundarni cilj programa je pridobitev nekaterih spretnosti, ki jih bodo Romi lahko uporabili pri iskanju redne zaposlitve. Projekt

¹⁰³ Intervju z Janezom Hrovatom, občinskim uradnikom, odgovornim za javna dela, Šentjernej, 25. marec 2002.

¹⁰⁴ Dolenjski list, 1. april 2001.

¹⁰⁵ Intervju z Janezom Hrovatom, občinskim uradnikom, odgovornim za javna dela, Šentjernej, 25. marec 2002.

trenutno upravlja občina in bo za nabavo materiala za izgradnjo hiš ter infrastrukture namenila 2,5 do 2,7 milijona tolarjev (približno 10.970 do 11.850 EUR).¹⁰⁶ Zavzela se je tudi za legalizacijo naselja Brezje.

Program javnih del "Romi za Rome" v Metliki

Ta program poteka tri leta in je vključil približno 20 Romov iz Metlike. Dela v okviru projekta zajemajo: izboljšanje infrastrukture, vrtnarjenje ter čiščenje okolja in pokopaljšča. Delo običajno poteka osem mesecev na leto, od jutra do sredine popoldneva. Stroške plač krije Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve; drugih sredstev za podporo romskih projektov občina od države ne dobi.¹⁰⁷ V letu 2002 se je v program vključilo le 14 Romov, razlog za to pa je zmanjšanje višine financiranja s strani ministrstva.¹⁰⁸

Občina je projekt spodbudila zato, ker so romska naselja zanemarjena in slabo vzdrževana. S programom bi radi med Romi spodbudili tudi zavedanje o pomenu vzdrževanja hiš in celotnega naselja.¹⁰⁹

Romi iz naselja se na splošno s cilji programa strinjajo.¹¹⁰ Mnogi, ki so vključeni v projekt, so zadovoljni, da imajo priložnost za zaposlitev, izražajo pa tudi nezadovoljstvo, saj je po plačilu prispevkov in davkov osebni dohodek približno enak nadomestilu za brezposelnost.¹¹¹ Tisti, ki so vključeni v projekt, ne prejema denarnega dodatka. Nekateri pa trdijo, da je bilo njihovo delo izrabljeno: "Poslali so nas delat tudi dela, ki niso bila v načrtu. Videti je bilo, kot da si občina sproti izmišljala naloge. Pošiljali so nas tudi do 10 km stran, v drugo skupnost, čistit nek grad in ceste, ne le v romskih naseljih ... Mislimo, da to ni pošteno."¹¹²

Ureditev naselja Boriha

Občina Metlika je že pred dvema letoma pripravila načrt za ureditev naselja. Vključuje pridobitev različnih dovoljenj, ureditev kanalizacije, električno napeljavo in dva načr-

¹⁰⁶ *Dolenjski list*, "Intervju z Mojco Novak, direktorico občinske uprave Mestne občine Novo mesto," 24. januar 2002.

¹⁰⁷ Plače Romov predstavljajo 10,4 milijona; 2,7 milijona predstavljajo plače mentorjev in nadzornikov; skupni strošek za plače je tako znašal približno 14 milijonov tolarjev. Intervju z Jožetom Nemanieem, Metlika, 19. februar 2002.

¹⁰⁸ Okrogla miza, OSI, julij 2002.

¹⁰⁹ Intervju z Jožetom Nemanieem, predstavnikom občine Metlika, v: *Dolenjski list*, 8. marec 2001.

¹¹⁰ Intervjuji z Romi v naselju Boriha, Metlika, 17. februar 2002.

¹¹¹ Intervju z Jožetom Nemanieem, 19. februar 2002.

¹¹² Intervju z Matjažem Hudorovcem, ki v programu sodeluje vsako leto, 21. april 2002.

ta izgradnje stanovanj. Vse hiše v naselju so zgrajene na črno, vendar imajo sedaj vse, razen ene, elektriko in vodo. Ena od prebivalk naselja pravi: "Šele ko so naši otroci začeli obolevati, so nam uredili napeljavo vode."¹¹³ Pred tem so Romi hodili po vodo v reko, ki je od naselja oddaljena dva kilometra.

Občina je projektno dokumentacijo poslala v odobritev na Ministrstvo za okolje in prostor že leta 2000, vendar do julija 2002 še ni prejela odgovora,¹¹⁴ ki ga mora prejeti za legalizacijo romskega naselja, saj bo šele takrat lahko zemljo uradno dodelila njenim uporabnikom.

Legalizacija naselja Sovinek, občina Semič

V občini stalno živi 9 družin, od teh 5 živi v hišah, ostale pa v bivalnikih. Občina je na Ministrstvu za okolje in prostor zaprosila za sredstva za legalizacijo naselja in leta 1995 prejela 1 milijon tolarjev (približno 4.400 EUR). Družinam je dodelila zemljo, zgradila cesto v naselje in uredila vodovodno napeljavo. Leta 2002 je zaprosila še za sredstva za ureditev infrastrukture in napeljavo električne energije.

3.2.4 Zdravstveno varstvo in druge oblike socialnih storitev

Program 1995 določa, da naj bi Ministrstvo za zdravje razvilo preventivne dejavnosti za izboljšanje zdravstvenega stanja Romov. Poleg tega naj bi pripravilo tudi seznam specifičnih potreb romske skupnosti in posameznike spodbujalo k izbiri zdravstvenih poklicev.¹¹⁵ Tudi Program socialnega vključevanja vključuje namere za izboljšanje zdravstvenega varstva za ranljivejše skupine, vključno z Romi, poročilo o izvajanju programa pa kaže, da nacionalni program zdravstvenega varstva 2000 "Zdravje za vse" kot eno izmed svojih prioritete vključuje odpravo diskriminacije in izboljšanje možnosti za zdravstvene storitve.¹¹⁶

Relativno visoko število Romov z neurejenim statusom vpliva na nezadosten dostop do zdravstvenih storitev.¹¹⁷ Socialno varstvene storitve so vezane na slovensko državl-

¹¹³ Intervju s Sonjo Hudorovac iz naselja Boriha, 18. januar 2002.

¹¹⁴ Okrogla miza OSI, julij 2002.

¹¹⁵ Program 1995, 6. del, str. 5.

¹¹⁶ Poročilo o izvajanju Programa socialnega vključevanja, str. 69.

¹¹⁷ Glej Open Society Institute, EU Accession Monitoring Program, *Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection* (Program spremljanja procesa pridruževanja EU: Zaščita manjšin), Budimpešta 2001.

janstvo ali stalno bivališče v RS; težave pri pridobivanju statusa so bile že večkrat natančno prikazane.¹¹⁸ Na nacionalni ravni niso bili sprejeti še nikakršni ukrepi za izpolnitev te obveze, ki je bila zapisana tudi v programu iz leta 1995.

Na lokalni ravni je bilo izvedenih več projektov, ki se ukvarjajo z vprašanjem zdravstva in dostopa do zdravstvenih storitev. Leta 1998 je Center za socialno delo Novo mesto pripravil izobraževalni program z naslovom "Minimalni higienski standardi v romskih družinah", katerega financer je bilo Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Program je izvajala delavka iz romskega vrtca v Novem mestu, ki govori romski jezik. Redno je obiskovala romske družine in jih poučevala o vzdrževanju doma in o higieni. Center za socialno delo je odprl tudi račun v eni od okoliških trgovin, kjer so udeleženci programa z vodjo kupovali različna čistilna sredstva.

Raziskava je pokazala, da Romi, še zlasti ženske in otroci, pogosteje obolevajo za tuberkulozo, astmo, diabetesom in anemijo kot ostalo prebivalstvo.¹¹⁹ Kot posledica te raziskave je na pobudo romske skupnosti nastal domiselni projekt, ki je potekal med letoma 2000 in 2001. Vodil ga je ZIK. Tečaj "Kuhanje za veliko družino" je združil 8 Romk iz dveh različnih naselij. Potekal je v obdobju jesen-zima 2001. Organizatorji so ga ocenili kot uspešnega, še zlasti ker je potekal izven ločenih romskih naselij in so se ga udeleževale udeleženske iz različnih naselij.¹²⁰ Vsebina tečaja je bila oblikovana glede na potrebe udeleženk in je pomenila nadaljevanje programa, ki je v letih 2000 in 2001 potekal v romskih naseljih.

Septembra 2000 se kot del Zveze Romov je oblikoval prvi Ženski forum. Ima 40 članic, njegov namen pa je promocija pravic žensk. Med drugim Forum tudi opozarja na nekatere zdravstvene probleme žensk, kot je npr. rak na prsih.

Drugih, konkretnih ukrepov na tem področju ni bilo. Vladni predstavnik z Ministrstva za zdravje je pred kratkim izjavil, da se pripravlja nekaj programov, obstajajo nove pobude, vendar ni posebnih programov le za Rome.¹²¹

¹¹⁸ Glej International Helsinki Federation, *Annual Report 1998, 1999*, dostopno na: <http://www.ihf-hr.org/reports/ar98/ar98slv.htm>; United States State Department, *1998 Human Rights Report*, dostopno na: http://www.state.gov/www/global/human_rights/1998_hrp_report/slovenia.html.

¹¹⁹ Tednik *Jana*, 12. februar 2002, str. 5; Poročilo Zdravstvenega doma Črnomelj, naslovljeno na Ministrstvo za zdravje, 16. november 2001.

¹²⁰ Intervju z direktorico ZIK Črnomelj Nado Žagar, 12. marec 2002.

¹²¹ Intervju s Cirilom Klajnščkom, Ministrstvo za zdravje, ragovor po telefonu, 3. junij 2002.

3.2.5 Kazenskoopravni sistem

Neenakosti v kazenskoopravnem sistemu niso bile vključene niti v program iz leta 1995 niti v Program zaposlovanja; tudi projektov, ki bi se nanašali na diskriminacijo na tem področju, ni bilo. Program socialnega vključevanja ugotavlja potrebo po pravni pomoči za revne obtožence, vendar za njeno zagotovitev ne ponudi strategije izven okvirov že obstoječe pravice do zagovornika.¹²²

Kot je bilo že omenjeno, Program 1995 vsebuje namere, ki imajo diskriminatorski prizvok, saj poudarja, da je med Romi več kriminalite, in predlaga večjo dejavnost policije.

Zabeleženi so tudi primeri diskriminacije v okviru sodnega sistema. V koprskem zaporu so Romi nameščeni v bolj varovane oddelke, ne glede na to ali to ustreza obsodbi. Socialni delavci in drugi strokovnjaki takšno ravnanje upravičujejo z dejstvom, da Romi prihajajo iz socialno najbolj ogroženih skupin prebivalstva.¹²³ Odgovorne osebe v novomeškem zaporu romske zapornike premeščajo v zapore po vsej državi, da bi v tem zaporu zmanjšali njihov delež.¹²⁴

3.3 Zaščita pred rasnim nasiljem

Lokalni uradniki v nekaterih občinah priznavajo primere rasizma in rasnega sovraštva. Uradnik iz Trebnjega je izjavil: "Nihče jih noče imeti v svoji skupnosti."¹²⁵ Tudi romske organizacije opozarjajo na problem rasnega sovraštva in opozarjajo, da je rasno nasilje na Dolenjskem bolj razširjeno kot v Prekmurju; tam Romov celo ne spustijo v nekatere lokale. Vendar so poročila o dejanskih napadih na nanje redka in še nikoli ni bila izrečena obsodba na podlagi člena o rasno motiviranem kaznivem dejanju, ki ga Kazenski zakonik sicer vsebuje.¹²⁶

Na neprepoznavnost rasnega nasilja vplivajo predsodki. Pogosteje kot na napade na manjšine se opozarja in kot problem izpostavlja nasilnost Romov. Župani treh občin v

¹²² Poročilo o izvajanju Programa o socialnem vključevanju, str. 76.

¹²³ Jure Vest, *Slovenske novice*, 21. september 2002, str. 11.

¹²⁴ Jure Vest, *Slovenske novice*, 21. september 2002, str. 11.

¹²⁵ Intervju s predstavnikom občine Trebnje Dušanom Mežnaršičem, 30. 3. 2002.

¹²⁶ Cf. Open Society Institute, EU Accession Monitoring Program, *Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection* (Program spremljanja procesa pridruzevanja EU: Zaščita manjšin), Budimpešta 2001.

Beli krajini poročajo o veliki stopnji nasilja in kriminalitete med Romi in priporočajo večjo prisotnost policije v bližini romskih naselij.¹²⁷ Zaskrbljujoč je tudi negativen odnos oseb, zaposlenih v javnih službah. Ena od socialnih delavk pravi: "Za Rome je najbolje, da delajo s smetmi – kdo drug pa bo? Sicer pa tako živijo v smeteh."¹²⁸ Zadnje raziskave kažejo, da velik del Slovencev in nekateri vidni desničarski politiki izražajo negativen odnos do Romov ter zavračajo vsakršno afirmativno dejavnost.¹²⁹

3.4 Promocija pravic manjšin

Čeprav je ohranjanje romske kulture ena od prioritet za vse romske civilnodružbene organizacije, ta element manjšinske politike v vladnih programih ni zadosti poudarjen. Elementi socializacije, ki jih najdemo v številnih projektih za Rome, nakazujejo, da romska kultura ob večinski nima kaj dosti možnosti za preživetje. Program socialnega vključevanja poudarja pomen zmanjševanja razlik med večino in ranljivejšimi skupinami, vendar pa se ne spušča na področji, kot sta javna participacija ali ohranjanje romskega jezika. Vladna politika do Romov tako kaže odpor do multikulturalizma, ko gre za vprašanje Romov.

Glede na Program 1995 je Ministrstvo za kulturo odgovorno za "razvoj kulturne integritete romske skupnosti".¹³⁰ Druge izrecne omembe promocije manjšinskih pravic v tem programu ni in le malo je projektov, ki bi izpostavljali ta del pravic. V programu zaposlovanja je "ohranjanje etnične identitete in njen napredek"¹³¹ zapisano kot osnova za predlagane mere, vendar pa je na področju zaposlovanja le malo prostora za izvrševanje tega načela.

Trenutno je v Sloveniji 20 romskih organizacij, ki posredno ali neposredno vse izražajo zahtevo po zaščiti in promociji romske kulture ter identitete. Na tem področju je moč opaziti velik napredek od leta 1991, ko je bilo ustanovljeno prvo romsko društvo Romani Union. Danes je med članicami Zveze Romov Slovenije že 15 organizacij. Večina jih je bilo vzpostavljenih po letu 2000, veliko na pobudo predsednika društva Romani Union.

¹²⁷ *Dolenjski list*, 14. marec 2002.

¹²⁸ Intervju, oseba želi ostati anonimna, 13. november 2001.

¹²⁹ Darja Zaviršek, *Ali res hočemo živeti v demokratični družbi?*, *Večer*, 31. avgust 2002.

¹³⁰ Program 1995, poglavje 8, str. 5.

¹³¹ Program zaposlovanja, poglavje 1, str. 2.

3.4.1 Izobraževanje

Izobraževanje Romov ni niti del programa 1995 niti katerega drugega vladnega programa; programi, namenjeni romskim otrokom, so običajno usmerjeni v pripravo na splošno izobraževanje v slovenskem jeziku. Poskusi za učenje materinega jezika med romsko skupnostjo niso naleteli na plodna tla, vsebine, ki bi vključevale romsko kulturo in tradicijo, pa niso del šolskih učnih načrtov.

V učnem načrtu za osnovne šole ni praktično nobenih vsebin, povezanih z Romi. Izjema je učbenik za 7. razred s kratkim tekstom in fotografijo skupine Romov.¹³² V zadnjem času je bilo izdanih nekaj knjig, ki predstavljajo romsko kulturo. Leta 2001 je izšla knjiga z naslovom "Le ostanite, Romi gredo".¹³³ Naslov je vzet iz stare otroške igre, "Bežimo, tecimo, cigani gredo". Avtor je Rom s Kosova, v delu pa pozitivno opisuje romsko skupnost, njeno zgodovino, navade in trenutni položaj. Knjiga vsebuje tudi romske pravljice, pesmi in prozo.¹³⁴ Leta 1999 je v slovenskem in romskem jeziku izšla zbirka pesmi Jelenke Kovačič "Pomisli name!" (*Domislin pe pu mande*). Nobeno od teh del ni vključeno v učne programe.

V romskem naselju Brezje v Novem mestu je eden od posebnih vrtcev za romske otroke, ki so jih ustanovile občine. Imenuje se Pikapolonica in je bil ustanovljen v romski skupnosti, za otroke, ki govorijo le romski jezik.¹³⁵ V njem je zaposlenih šest oseb, ena od njih govori romski jezik. Vzgojitelji otroke učijo slovenskega jezika in jih pripravljajo za vstop v šolo. Od leta 1995 se zaposleni v vrtcu dodatno usposablajo za spoštovanje individualnih potreb in posebnosti vsakega otroka posebej.¹³⁶

V naselju Žabjak so za ustanovitev posebnega vrtca prenovili celoten objekt. Vrtec je prejel 1 milijon tolarjev (približno 4.400 EUR) pomoči, od tega so 400.000 tolarjev (približno 1.760 EUR) porabili za prenavo. V njem je zaposlenih 6 oseb, obiskuje pa ga 20 otrok.

¹³² Cf. Open Society Institute, EU Accession Monitoring Program, *Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection* (Program spremljanja procesa pridruženja EU: Zaščita manjšin), Budimpešta 2001.

¹³³ T.I. Brizani, *Le ostanite, Romi gredo!*, Celovec, 2001

¹³⁴ *Dolenjski list*, 29. marec 2001.

¹³⁵ Podoben vrtec deluje tudi v Prekmurju, v Mestni občini Murska Sobota.

¹³⁶ Intervju s Tatjano Vonta, direktorico Raziskovalnega centra za izobraževanje, ki vodi program "Korak za korakom", 25. april 2002.

Nevladne organizacije s svojim delovanjem še povečujejo vlogo teh vrtcev. Društvo za razvijanje prostovoljnega dela iz Novega mesta je v vrtcu Pikapolonica organiziralo ustvarjalne delavnice, ki so bile del projekta "Rom - kdo sem".¹³⁷ Za izboljšanje njihovega znanja slovenskega jezika skupina organizira različne diskusijske skupine in delavnice.¹³⁸

3.4.2 Jezik

Velika večina javnih uslužbencev, ki se srečujejo z Romi, ne govori njihovega jezika, kar predstavlja velik problem, predvsem v zdravstvenih službah, centrih za socialno delo in pri sodnih postopkih. Trenutno se izvaja 70-urni program učenja romskega jezika, ki je namenjen učiteljem. Financira ga Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, izvaja pa predsednik društva Romani Union.

Romani Union je organiziralo tudi dvoletni tečaj romskega jezika v Murski Soboti. Pouk je potekal enkrat tedensko, ob sobotah, udeleževali pa so se ga predvsem mlajši Romi iz različnih naselij v Murski Soboti. Tisti, ki so program zaključili, so prejeli potrdila.

ZIK Črnomelj se v letošnjem letu prijavlja na razpis Ministrstva za šolstvo, znanost in šport za prijavo novega programa "Učenje romskega jezika za učitelje v osnovnih šolah".

3.4.3 Vključevanje v javno življenje

Medtem ko Program 1995 predvideva namere za "Pomoč Romom za samoorganiziranje in podporo za vključevanje v občinske svete",¹³⁹ je bilo na tem področju storjenega le malo. Velikemu številu Romov brez državljanstva ali stalnega bivališča v RS predstavlja to veliko oviro za polno vključevanje v javno življenje.¹⁴⁰ Celotno v popisu prebivalstva iz leta 2002 so bili kot možni odgovori pri vprašanju o etnični pripadnosti

¹³⁷ Podprt s strani Zavoda za odprto družbo.

¹³⁸ Intervju z Andrejo Šurla iz Društva za razvijanje prostovoljnega dela, Novo Mesto, 26. april 2002.

¹³⁹ Program 1995, poglavje 10, str. 6.

¹⁴⁰ Cf. Open Society Institute, EU Accession Monitoring Program, *Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection* (Program spremljanja procesa pridruženja EU: Zaščita manjšin), Budimpešta 2001.

navedeni le Slovenci, Italijani in Madžari, medtem ko so se Romi lahko opredelili le pod kategorijo “drugo”.

Kljub temu se je od sprejetja Programa 1995 udeležba Romov pri oblikovanju politik povečala. Čeprav formalnih inštrumentov za zagotovitev njihovega sodelovanja ni, se Ministrstvo za kulturo o razvoju projektov zmeraj posvetuje z njihovimi predstavniki in jih vabi na sestanke, kjer se odloča o vprašanjih, povezanih z romsko kulturo. Zaposleni na Ministrstvu za kulturo romskim skupinam ponujajo tudi pomoč in svetovanje.¹⁴¹

Medtem ko imajo predstavniki italijanske in madžarske manjšine zagotovljene predstavniške sedeže na lokalni in nacionalni ravni, je “avtohtonim” Romom to omogočeno na lokalni ravni, v občinskih svetih. Tudi Zakon o lokalni samoupravi se ne izvaja, tako da so do danes občinskega predstavnika dobili le Romi iz Murske Sobote.

Nedavna odločitev ustavnega sodišča določa, da mora biti zakon v tem delu izpolnjen tudi v ostalih delih Slovenije.¹⁴² Predlog za vključitev romskih predstavnikov v občinske svete je predsednik Romani Union podal že leta 1993, šele pred kratkim pa je Urad za narodnosti določil 20 občin, ki bodo na lokalnih volitvah 2002 lahko izbirale tudi romske predstavnike.¹⁴³ Trenutno slabo sodelovanje med občinskimi oblastmi in romskimi skupinami bi se lahko bistveno spremenilo, če bi občine imele tudi romske občinske svetnike,¹⁴⁴ vendar pa bo njihova dejanska moč vidna šele po jesenskih volitvah.

Glede na odločitev Ustavnega sodišča bi morale 20 občin, v katerih živi večja romska populacija, do 1. septembra 2002 spremeniti svoje statute tako, da bi omogočali tudi izvolitev romskih predstavnikov v občinske svete. Do konca avgusta 2002 je 6 občin (Beltinci, Grosuplje, Krško, Semič, Šentjernej in Trebnje) še javno nasprotovalo tej zahtevi in zatrjevalo, da je diskriminatorna do večinskega, slovenskega prebivalstva. Nekateri predstavniki občin menijo, da Romi nimajo dovolj znanja ali primerne izobrazbe za opravljanje funkcije občinskega svetnika.¹⁴⁵ Nekateri politiki, tako na

¹⁴¹ Razpravljanje preko elektronske pošte s Suzano Čurin Radovič, članico Vladne komisije za romska vprašanja in državno sekretarko na Ministrstvu za kulturo, 17. junij 2002.

¹⁴² V. Klopčič, *Legal Analysis of national and European anti-discrimination legislation: Slovenia*, Brussels, 2001, str. 27.

¹⁴³ Jana Taškar: “Tudi v Romi v svetih občin”, *DELO*, 4. marec 2002.

¹⁴⁴ Okrogla miza OSI, 1 julij 2002.

¹⁴⁵ *Dolenjski list*, 29. avgust 2002, str. 16; *Večer*, 31. avgust 2001, str. 41.

lokalni kot na nacionalni ravni, trdijo, da imajo Romi več privilegijev kot Slovenci, in ker niso avtohtoni prebivalci Slovenije, ne bi smeli imeti nobenih posebnih pravic. Lokalni politiki se sprašujejo tudi, zakaj država romskega predstavnika kot predstavnika ene od manjšin ne sprejme tudi v Državni zbor.

Uradniki v občini Grosuplje na Dolenjskem so na Ustavnem sodišču vložili pritožbo in zahtevo po proučitvi ustavne možnosti za izvolitev romskega svetnika. Odzivi na takšne oblike pozitivne diskriminacije so stalni: v času priprave poročila je Ustavno sodišče občinam, ki so že spremenile statute, naložilo izvedbo volitev romskih svetnikov, ostale pa pozvalo, naj to čimprej storijo, čeprav ni postavilo nobenega roka.

Usposabljanje za romske svetnike

Podjetje Papihot je februarja 2002 na predlog Zveze Romov Slovenije izvajalo dvome-sečni projekt "Program usposabljanja za romske svetnike". Potekal je dvakrat tedensko po 5 ur, izvajal pa se je v Novem mestu in Murski Soboti, delno so ga financirale občine, del sredstev pa je prispevala Zveza Romov. Nekatere občine v programu niso želele sodelovati;¹⁴⁶ ni bilo predstavnikov Grosuplja, saj se usposabljanja nihče od Romov ni želel udeležiti.¹⁴⁷

Program je bil sestavljen iz trinajstih delov, usposabljanje pa je vključevalo teme, kot so: ustvarjanje mrež, državni sistem, zakonodaja, računalništvo, angleški jezik in vloga ter pomen romskih organizacij. Ciljna publika so bili predsedniki romskih društev. Mnenje udeležencev je bilo zelo pozitivno.

3.4.4 Mediji

Niti Program 1995 niti Program zaposlovanja ne vsebujeta ukrepov za podporo romskemu medijem, vendar pa je zanje nekaj sredstev zagotovljenih na ravni države; vključujejo tudi romske radijske programe.

Mirovni inštitut je za Rome novinarje razvil projekt usposabljanja, ki vsebuje tehnike poročanja in komunikacijske spretnosti. Predlagali so ga Romi sami, saj se so se želeli začeti dejavneje vključevati v nastajanje radijske oddaje na radiu Murski val, ki ima o njih tedensko oddajo. V prihodnosti predlagajo večje vključevanje Romov v procese nastajanja romskega programa in tudi programe v romskem jeziku. Pobudniki uspos-

¹⁴⁶ Intervju z Doro Zagorc, Papihot, 3. julij 2002.

¹⁴⁷ Telefonski razgovor z Markom Podvršnikom, direktorjem občinske uprave, 8. julij 2002.

abljanja menijo, da bo pritisk EU za zaščito manjšin v prihodnosti le še večji in da bodo v prihodnosti Romi imeli svoje radijske in televizijske programe ter svoje medije. Takrat bo potreba po usposobljenih kadrih še večja.¹⁴⁸ Povečanje vključevanja Romov v vzpostavljanje programov je lahko učinkovit način za predstavitev njihove kulture širši javnosti, kar lahko pripomore tudi k zmanjšanju predsodkov in podpori multikulturalizma.

Revija *Romano Them* prejema finančna sredstva od Ministrstva za kulturo in Urada za narodnosti. Slednji financira tudi radijsko oddajo na radiu Murski val "Romskih šestdeset" in televizijsko oddajo "Romski pogled" na lokalni televiziji v Murski Soboti. Enourno tedensko oddajo o Romih oddaja tudi radio "Studio D".

3.4.5 Kultura

Čprav del Programa 1995 vključuje tudi razvoj romske kulture, je bila večina projektov na tem področju zasnovana s strani nevladnih in romskih organizacij.

ZIK Črnomelj je v okviru "Tedna vseživljenjskega učenja" oktobra 2001 skupaj z občino organiziral projekt "Spoznajmo se – izobraževanje in kultura Romov v Beli krajini." Namen projekta je bil približati romsko kulturo Neromom in poudariti pomen vseživljenjskega učenja za integracijo; en dan je bil posebej namenjen vlogi romskih žensk.

Občina Krško je skupaj z Društvom zaveznikov mehkega pristanka organizirala diskusijske skupine mladih na temo romske tradicije, pomena ohranjanja romske kulture in izzivov, s katerimi se romska skupnost srečuje.

V okviru projekta "Enake možnosti" je Društvo zaveznikov mehkega pristanka v romskem naselju Kerinov Grm izvedlo tudi akcijo "Ciganski lonec", katere namen je bil predstavitev romske kuhinje.

ZIK Črnomelj trenutno pripravlja več projektov, med drugim tudi produkcijo kulturno-umetniških predstav ter druge dejavnosti, katerih namen je povečevanje komunikacije in razumevanja med Romi in Neromi.

V Kamencih, v občini Črenšovci nastaja prvi romski muzej.

Zabeleženih poročil o diskriminaciji na področju kulturnega udejstvovanja ni. A pred časom je ena od romskih skupin želela sodelovati v velikem občinskem kulturnem

¹⁴⁸ Telefonski razgovor z Brankico Petkovič, Mirovni inštitut, 22. april 2002.

dogodku in njihova vloga je bila zavrnjena z utemeljitvijo, da je bil program pripravljen, preden je njihova pobuda prispela.¹⁴⁹ Po več pritožbah, ki so jih naslovili na obeinske oblasti, so le lahko nastopili in predsednik romske organizacije je svoje mnenje izrazil takole: "Edini razlog za zavrnitev to, da smo cigani."¹⁵⁰ Drugi član romske skupnosti je dejal: "Ali to pomeni, da mi, Romi, nimamo svoje kulture? Kaj pa je potem sploh kultura?"¹⁵¹

149 Intervju s predsednikom romske organizacije S.K., 28. maj 2002.

150 Intervju s predsednikom romske organizacije S.K., 28. maj 2002.

151 Intervju z enim od članov romske organizacije, 30. maj 2002.

4. Evalvacija

Poglavitni uspeh programa iz leta 1995 je že njegov obstoj. Je prva vladna strategija, ki obsežneje zajema romska vprašanja. Priznava, da je položaj Romov nujno potrebno obravnavati in da se mora v ta proces država tudi sama vključiti. Od začetka oblikovanja je pod njegovim okriljem nastalo več projektov in lokalnih pobud.

Program zaposlovanja širi ideje iz Programa 1995, še bolj poudarja pomen vključenosti Romov kot sooblikovalcev programa in ne le kot prejemnikov storitev. Program zaposlovanja priznava tudi, da Romi še naprej ostajajo fizično ločeni od večinskega prebivalstva in se jih obravnava kot ljudi z drugimi vrednotami in mentaliteto; zapisano je tudi: "Ti pogoji so primarno rezultat različnega načina življenja in različnih vrednot Romov [...] in [njihovega] pomanjkanja integracije." Ta stavek nakazuje, da so Romi še vedno obravnavani kot manjvredni, opozarja pa tudi na nespoštovanje kulturnih razlik, ki so pogoj za večkulturno družbo.

V nobenem od programov niso posebej omenjeni rasno nasilje, diskriminacija in manjšinske pravice na splošno. Nezadovoljiva je tudi obravnava problema dostopa do zdravstvenih storitev. Nobeden od programov ne obravnava problema pravnega statusa "neavtohtonih" Romov brez državljskih pravic.

Decentraliziran pristop obeh programov se je izkazal kot učinkovit za obravnavo različnih specifičnih problemov Romov v Sloveniji. Slaba stran programa pa je v tem, da večino programskih odločitev prenaša na lokalne oblasti.

Brez centralne, nadzorne ustanove tudi ni mogoča obsežna evalvacija, kar zavira prenos znanja tako o uspešnih projektih in primerih dobrih praks kot o problemih pri izvajanju. Financiranje preko javnih razpisov ministrstev, ki so odvisna od letnih proračunov, ne zagotavlja dolgoročnejših rešitev in projektov. Kjer nastopijo problemi pri izvajanju, se lahko zgodi, da je celoten projekt ukinjen, namesto da bi se proučili vzroki težav in bi se projekte bolje prilagodilo potrebam romske skupnosti. Financiranje različnih projektov iz ene inštitucije bi pripomoglo k zbiranju znanja in izkušenj ter s tem k prilagajanju programov novim znanjem, posledično torej k večji učinkovitosti.

Takšnim težavam bi se lahko izognili tudi, če bi dali več poudarka na vključevanje Romov in romskih organizacij v oblikovanje in izvajanje projektov. Po izkušnjah so projekti, v katere so Romi vključeni kot sooblikovalci, uspešnejši in dolgotrajnejši od tistih, ki jih zasnujejo občine same in so morda bolj usmerjeni v potrebe občin kot Romov. Projekti, ki ne upoštevajo interesov in želja uporabnikov, običajno ne prinesejo zelenih uspehov in ne omogočajo dolgotrajnejše neodvisnosti od socialne podpore ter drugih socialnih storitev države. Predvsem pa opazno manjka programov, ki

bi ženske spodbujali k vključevanju v plačano zaposlitev, večina programov javnih del je namreč usmerjena na moško populacijo.

Občinska telesa, kot so Zavod za izobraževanje in kulturo ter centri za socialno delo, so spodbudila veliko pomembnih in uspešnih projektov za pomoč Romom, večkrat tudi v sodelovanju z lokalnimi oblastmi. Kljub temu pa je še vedno opaziti diskriminatorski odnos uradnikov do Romov, kar otežkoča oblikovanje dobrih delovnih odnosov in sodelovanja med oblastmi ter romskimi skupinami. Predvsem tam, kjer živijo večje skupine Romov, bi bilo potrebno več truda vložiti v izobraževanje uradnikov, s čimer bi si prizadevali za zmanjšanje predsodkov in izboljšanje razumevanja Romov ter njihovih potreb in problemov. Projekte za promocijo strpnosti bi bilo potrebno izvajati tudi v širši javnosti.

V Sloveniji je bilo na področju reševanja romske problematike storjenega že veliko. Kar ostaja, bi bilo lažje rešljivo, če bi različni pristopi in akterji uspešnih ter manj uspešnih programov združili moči in oblikovali bolj povezano strategijo. Odločitve lokalnih oblasti bi morale biti usklajene z zahtevami vladnega organa, odgovornega za to področje. Na ta način bi bil trud poplačan, pričakovanja pa izpolnjena.

5. Priporočila

- Vladno telo, kot je npr. Urad za narodnosti, bi moralo dobiti pooblastilo za nadzor nad izvajanjem vladnih programov, koordinirati financiranje projektov, delati evalvacije in pripravljati poročila na nacionalni ravni.
- Državni zbor bi moral v letnem proračunu zagotoviti posebno postavko za romske programe, kot je to urejeno za italijansko in madžarsko manjšino.
- Enotno telo, ne različna ministrstva, bi moralo pri javnih razpisih voditi postopke za projekte v okviru izvajanja vladnih programov.
- Ministrstva ali druge inštitucije, ki razpisujejo sredstva, bi morale jasno izpostaviti, kateri razpisi so namenjeni le financiranju v okviru vladnih programov.
- Namesto ločenih zakonov bi moral biti sprejet poseben zakon, ki bi urejal pravice romske skupnosti.
- Romi bi morali imeti pravico do izražanja svoje etnične pripadnosti v popisu prebivalstva in drugih zbirkah podatkov.
- Javni uslužbenci, ki se pri svojem delu srečujejo z Romi, bi se morali udeleževati usposabljanj, namenjenih razumevanju posebnih potreb romske skupnosti.
- Sodelovanje Romov v javnem prostoru bi bilo potrebno spodbujati s podporo kandidaturam svetnikov in usposabljanji za bodoče romske svetnike.